

UDK 325:949.71»19«
Izvorni znanstveni članak

Prilog istraživanju odnosa naših iseljenika u Južnoj Americi prema NOB-u s posebnim osvrtom na JNO na Pacifiku *

LJUBOMIR ANTIĆ

Centar za istraživanja migracija i narodnosti, Zagreb, SFRJ

Prije nego što uđemo u analizu odnosa koji je naznačen u naslovu evo nekoliko osnovnih podataka o našim iseljenicima u Južnoj Americi u to vrijeme.

Do početka drugoga svjetskog rata broj naših iseljenika u Južnoj Americi bio je u neprestanom porastu da bi do njegova kraja dosegao (otprilike) 230.000.¹ Približno su bili ovako raspoređeni: Argentina 150.000, Brazil 50.000, Čile 20.000, Urugvaj 10.000, Bolivija 2500 i Peru 1000. Prema *nacionalnoj pripadnosti* u tom broju najviše participiraju Hrvati. Oni su osobito kompakti u kolonijama na tihooceanskoj obali (Čile, Peru i Bolivija) kamo su se uselili Hrvati s istoga užeg područja — Dalmacije južnije od Splita, posebice s pripadajućih otoka i iz dubrovačkog kraja. U Argentini, u kojoj je živjelo najviše naših iseljenika, i nacionalna je zastupljenost najrazličitija. Od 150.000 bilo je 105.000 Hrvata, 25.000 Slovenaca, 20.000 Srba i 5000 Crnogoraca.² *Socijalni položaj* naših zemljaka bio je veoma različit. Na njega su utjecali mnogi činioci — od izbora zemlje useljenja do vremena iseljenja. Općenito su najstabilniji položaj imali u Čileu gdje su gotovo svi već bili etablirani u srednjem sloju društva, a slično je bilo u Boliviji i Peruu. U ostalim zemljama naši su iseljenici uglavnom fizički radnici koji se mukotrpno probijaju kroz

* O ovoj temi referirao sam na simpoziju Jugoslavenski iseljenici u drugom svjetskom ratu i njihov doprinos narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji, Sarajevo, 19—21. studenoga 1985.

¹ Problem utvrđivanja broja naših iseljenika nije lak jer još nismo ustanovili kriterije po kojima bi se do njega došlo. Taj je problem osobito izražen u Južnoj Americi jer je asimilacija naših ljudi u južnoameričke nacije bila brža od drugih useljeničkih sredina. Zbog toga su brojke koje ovdje navodimo aproksimativne, a opredijelili smo se za one koje donosi iseljenički list *Borba*, Santiago, prosinac 1945.

Većeslav Holjevac u svom djelu *Hrvati izvan domovine*, Zagreb 1968, služeći se podacima bivšeg Iseljeničkog komesarijata u Zagrebu, navodi da je 1939. u Južnoj Americi živjelo 250.000 iseljenika iz južnoslavenskih zemalja. Prvo izdanje Enciklopedije Jugoslavije JLZ (1955) navodi isti broj.

² *Borba*, prosinac 1945.

život, a specifično je za Argentinu da ih je ondje znatan broj angažiran u poljoprivredi.

O socijalnom položaju umnogome je ovisio stupanj adaptacije, integracije i asimilacije naših ljudi. Općenito se može reći da je na ovom kontinentu njihova asimilacija išla prilično brzo. To se osobito odnosi na drugu generaciju.

Za razumijevanje osnovne teme važno je ukazati na *politička opredjeljenja* iseljenika, na njihov odnos prema domovini. Presudan utjecaj na to odigrao je snažan jugoslavenski iseljenički pokret za vrijeme prvoga svjetskog rata.³ Organizacija pokreta bila je Jugoslavenska narodna obrana u Južnoj Americi koja je imala ogranke u gotovo svim značajnijim mjestima na kontinentu u kojima su živjeli naši iseljenici. Radni program JNO sastojao se u pomaganju svih činilaca koji su radili na rušenju Austro-Ugarske Monarhije i stvaranju države Južnih Slavena. Politički program bio je sadržan u »misli vodilji«: »Srbi-Hrvati-Slovinci, zajedničkim imenom JUGOSLAVENI, jedan su narod. Zbog toga, oni zahtijevaju oslobođenje svih Jugoslavena i ujedinjenje svih jugoslavenskih zemalja u jednu, jedinstvenu, slobodnu narodnu državu.«

Osnovne zasluge JNO bile su: davanje legitimiteta Jugoslavenskom odboru u Londonu i pokrivanje njegovih rashoda. (Dobrovoljačka akcija u Južnoj Americi nije uspjela zbog sukoba Jugoslavenskog odbora i Vlade Kraljevine Srbije oko načina upotrebe dobrovoljaca na solunskoj fronti.) Shodno svom političkom programu, koji je bio *izrazito unitaristički i centralistički*, iseljenici okupljeni oko JNO i oni na koje su oni utjecali krajnje su nekritički podržavali režime u staroj jugoslavenskoj državi, koji su imali istu orijentaciju. (Doduše, nakon šestojanuarske diktature pojedinci iz rukovodstva JNO polako su počeli kritički analizirati situaciju u zemlji i realnije ocjenjivati vrijednosti federalističke koncepcije koja je u JNO za vrijeme i neposredno poslije prvoga svjetskog rata bila ravna nacionalnoj izdaji.) Ilustracije radi: U listu »Jadran« iz Buenos Airesa objavljen je 26. siječnja 1925. manifest koji je potpisao predsjednik JNO Pasko Baburizza i u kojemu se, između ostalog, ovim riječima osuđuje Ante Trumbić:

»[JNO] Najstrože osuđuje čovjeka kojem je kao predsjedniku Jugoslovenskog Odbora, i tako predstavniku ideje narodnog i državnog jedinstva, bila poklonila svoje puno poverenje — što se je toj ideji *izneverio*, pa se vuče sa Radićem i drugim njenim rušiteljima, da na štetu plemena i naroda, žari plemenski šovinizam i sve zlo što nam maćeha prošlost ostavila.« JNO je dakle postojao dalje i nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca; jedino je završen »Radni program određen po pravilima J. N. O. za vrijeme rata«.⁴

³ Taj sam pokret obradio u doktorskoj disertaciji »Naši iseljenici u Južnoj Americi i stvaranje stare jugoslavenske države«, koju sam obranio na Filozofskom fakultetu u Zadru 1983. godine.

⁴ Prva točka Zaključaka sa sjednice JNO, održane 27. marta 1919, Arhiv Jugoslavenske narodne obrane u Arhivu Centra za istraživanje migracija i narodnosti u Zagrebu, dokument broj 8880.

Čim su u Južnu Ameriku stigle vijesti o napadu sila Osovine na Jugoslaviju, velik broj naših ljudi koji su ondje živjeli osjetio je potrebu da se osobno angažira u obrani zemlje protiv Njemačke i njezinih saveznika. Rad JNO, koji je bio zamro, živnuo je i posvuda su se počeli obnavljati njegovi ogranci. No nekad jedinstvena organizacija sada se obnavljala oko triju centara: u Santiagu, Buenos Airesu i Rio de Janeiru. Centar u Santiagu smatrao se nasljednikom JNO iz prethodnog rata i shodno tome isticao Baburizzu kao svoga predsjednika te prihvaćao Pravila JNO usvojena na osnivačkom kongresu u Antofagasti (Čile) 19—23. siječnja 1916. godine. Ta se organizacija ponovo konstituirala na zboru u Santiagu 27. srpnja 1941. godine. No, za razliku od Antofagaste, u Santiagu nije bila zastupljena cijela Južna Amerika nego samo dio koji gravitira Tihom oceanu: predstavnici s Atlantika nisu bili ni pozvani. Kad je u kolovozu 1941. umro Pasko Baburizza, JNO na Pacifiku izabrao je za svoga predsjednika Boška Babarovića.

Iz dostupnih izvora vrlo je teško rekonstruirati rad svih organizacija JNO. Više podataka imamo o JNO na Pacifiku. Do podataka o JNO na Atlantiku dolazimo posredno iz dokumenata o JNO na Pacifiku, a kako su odnosi među tim organizacijama loši, moramo ih uzimati s oprezom. Ipak, kao što ćemo vidjeti, sve ukazuje na to da je JNO na Pacifiku po svom značenju umnogome nadmašivao organizacije JNO na Atlantiku, osobito onu u Rio de Janeiru gdje JNO nije vukao korijene iz prvoga svjetskog rata budući da je tada naših iseljenika u Brazilu bilo veoma malo.

U toku cijelog rata postojala je želja da se organizacije JNO ujedine. Da bismo lakše pratili akcije u tom cilju, koji je ostvaren potkraj 1944. godine, smatramo nužnim dati neke ocjene koje bismo inače izložili tek kasnije:

1. Organizacije JNO u Buenos Airesu i Rio de Janeiru imale su negativan odnos prema NOB.
2. Jednak stav imala su i rukovodstva većine JNO na Pacifiku.
3. Centralna uprava JNO na Pacifiku u tijeku 1942. godine počinje sumnjati u verziju londonske vlade o tome tko se bori protiv okupatora u domovini i po tome usmjerivati svoju politiku. Približavanje NOB-u odvaja ovu upravu od »baze«, tj. od ogranaka nad kojima potpuno gubi upliv.

Prije nego što nastavimo s prikazivanjem akcija za ujedinjavanje organizacija JNO navodimo nekoliko motiva takvih iseljeničkih opredjeljenja. Kao i u JNO za vrijeme prvoga svjetskog rata, i u ovoj su organizaciji dominantnu ulogu igrali predstavnici iseljeničke buržoazije, a srednji sloj činio je osnovicu članstva. To je glavni razlog zbog kojega je većina u JNO zazirala od NOB-a — jer je on uz narodnooslobodilačku imao i revolucionarnu komponentu. Osim toga, dobar dio njegovih najistaknutijih lidera bio je između dva rata u čvrstoj svezi s monarhističkim režimom, odnosno njegovim službenim predstavnicima u Južnoj Americi. I napokon, dio iseljenika imao je od toga materijalnu korist, poput Andre Kukolja, upravitelja jugoslavenske škole u Punta Arenasu, kojega je za vrijeme rata plaćala londonska kraljevska vlada. (A ogranak JNO »Dal-

macija« u tom gradu, koji je Kukulja držao pod kontrolom, bio je neusporedivo najveći i najugledniji u cijeloj Južnoj Americi.)

Na stav mnogih iseljenika djelovale su i dezinformacije koje su dolazile iz Londona. O tome postoje mnogobrojna svjedočanstva iseljenika. Tako Petar Marangunić iz Punta Arenasa u Čileu piše:

»Pune dvije godine od okupacije naše zemlje mi smo na sto načina bili prevareni o prilikama koje su vladale u zemlji, ali smo osjećali da se naš narod junački bori proti jakom i moćnom okupatoru, koji je u to doba vladao skoro cijelom Evropom, pak smo sa pravom sinovskom zanošću, bez razlike vjere i narodnosti, slavili ratne uspjehe koji su se pripisivali četničkoj borbi. Sve je to tako išlo dok se u svijetu nijesu počele upoznavati druge posvema različite informacije, koje su počele dolaziti iz jednog novog izvora, osobito preko talasa stanice 'Slobodna Jugoslavija', negdje tamo iz dalekog istoka.«⁵

O stanju u Boliviji govori nam Venancij Štambuk:

»Pristup Jugoslavije osovini, bio je osuđen po svim naseobinama a krik 'bolje rat nego pakt' opravdavao se je historijskom istinom, da su naši stari voljeli plivati u vlastitoj krvi u slobodi, nego biti tuđi robovi. Kapitulacija vojske bez ikakvog otpora svih je tištila i sramotila, te se je čekalo nekakvo čudo.

Prve vijesti poslije kapitulacije da borbe slijede i da se narod diže, govorile su da je to vođeno po Đeneralu Draži Mihajloviću. Novine i revije naslovima sa krupnim slovima, pune svoje stranice i slave ovaj podvig, pretjeravaju te borbe, uveličavaju ih a naši ljudi zamjene sramotu sa ponosom i nadama za bolju budućnost.

Jugoslavenska Narodna Obrana Pacifika, pravi afiše novog heroja i šalje to svojim ograncima Bolivije i Perua a naši trgovci grabe te afiše i stavljaju ih u izloge svojih dućana sa poštom i pompom fanatičnih vjernika, kao da postavljaju na oltar nekog novog sveca. Ogranak Jugoslavenske Obrane u La Pazu 'Učka', cijepa se u dvije grupe zbog želje za upravom i svaka od tih grupa traži promjenu svoga imena sa novim nazivom 'Draž Mihajlović'. U Cochabambi u jednoj našoj obitelji rada se sin i krste ga imenom Draža a kasnije ta ista obitelj dobije sina i krsti ga imenom Tito. Nije potreban nikakav veći komentar o konfuziji i smutnji koja je u tim danima vladala među našim ljudima.«⁶

Na oblikovanje iseljeničkoga javnog mnijenja osobito je velik utjecaj imao »Jugoslavenski glasnik«, službeni organ JNO na Pacifiku. Dovoljno je pročitati samo jedan njegov broj iz prvih godina rata pa da shvatimo teškoće iseljenika da se politički orijentiraju. Tako je u broju 92 od 10. siječnja 1942. cijela prva stranica ispunjena slikom na kojoj su »Nj. V. Kralj Petar II sa Nj. V. Kraljicom Majkom Marijom i Kraljevićima Nj. Kr. Vis. Tomislavom i Andrejom« te kraljevim govorom što ga je održao u Londonu u povodu 1. decembra, rođendana Kraljevine SHS. U njemu ovako opisuje otpor okupatoru: »Čitava naša zemlja nalazi se danas u krvi i plamenu. Ali, dok mi pred očima prolaze mnoge slike bijede i

⁵ A-CIMIN, Iseljenički arhiv, fascikl 75.

⁶ Isto.

očaja, na horizontu se pojavljuje nova slika: iz ruševina popaljenih sela i gradova, iz rijeka iznemoglih izbjeglica, koji se povlače kroz opustošenu zemlju, vidimo ljude koji još mogu nositi vatreno oružje kako se okupljaju. Nikakva grozota nije u stanju da uništi njihovu vjeru u same sebe i u njihov narod, njihovu vjeru i pravo čovjeka da živi kao slobodno ljudsko biće. Ovi ljudi ostavljaju po strani svoja različita mišljenja u pogledu organizacije zajedničkog života i na umu imaju jedan cilj: borbu protiv okrutnomu neprijatelju, a za svoju slobodu. Oni se okupljaju u sve većim brojevima, i svi bi se morali okupiti u jedinice preostale jugoslovenske vojske pod komandom Draže Mihajlovića, koji je danas pukovnik po činu, ali knez u mojoj duši i u duši naroda. On je ravan onim vođama našega naroda, koji su stvorili našu zemlju.«

Na iseljenike su osobito mogle djelovati vijesti »iz porobljene domovine«. Tako se npr. u istom broju »Jugoslavenskog glasnika« može čitati da »Hrvatska seljačka stranka u saradnji sa četnicima prijeti potpunom likvidaciji Pavelićevog režima«, da se »Jugoslavija nalazi u vrenju nereda« u kojem sudjeluju »hiljade, deseci hiljada odlučnih geriljskih ratnika, srazmerno dobro naoružanih koje sve pučanstvo potpomaže«, da se u šumama »sakrivaju dobro naoružani geriljci poznati četnici« a »većina tih odlučnih patriota su Srbi najžilaviji i najnepokorniji među Južnim Slovenima«, da se »srpska vojska skriva po brdima i zadaje velike teškoće njemačkoj okupatorskoj vlasti« itd. No već u to vrijeme (10. siječnja 1942) iseljenici saznaju da se u zemlji bore i komunisti, ali ne protiv okupatora nego protiv »srpske redovne vojske«. Jedan izvještaj, naime, iz Budimpešte javlja o »borbi u Sikoli, između važnih odreda 'komunista i srpske redovne vojske'. 27 'komunista' je ubijeno, i 4 zarobljena«. U izvještaju je podvučeno da su »pobunjenici imali automobile, kamione, motorcikle, velosipe, jednu radio stanicu pa čak i pisace mašine«.

No vratimo se akcijama za stvaranje jedinstvene JNO.

Prema Bošku Babaroviću sukob između Centralne uprave JNO na Pacifiku i organizacija JNO u Brazilu i Argentini eskalirao je osobito nakon poznatog govora Ivana Šubašića 29. studenog 1942. u San Franciscu te istupa Frane Petrinovića, počasnog predsjednika i predstavnika JNO na Pacifiku, na kongresu američkih Hrvata u Chicagu 20. veljače 1942. godine, o čemu će biti više riječi kasnije. Organizacije JNO na Atlantiku oštro su osudile te istupe i žestoko napale Centralnu upravu JNO na Pacifiku što je podržala Šubašićev govor.⁷ (Centralna uprava JNO na Pacifiku u početku se dođuše ogradila od Petrinovićevo govora, no suparnicima je to očito djelovalo neuvjerljivo.) Osobito je žestoka u napadima bila JNO iz Brazila koja je protiv JNO na Pacifiku »upotrijebila sredstva i klevete, koje nisu dostojne bilo koje organizacije«. O tome će tajnik JNO na Pacifiku Zvonimir Surić kazati:

»Odakle smo primili veoma obilatu korespondenciju, to je bilo od Središnjeg odbora JNO iz Rio de Jancira. Ne možemo da se na tu korespon-

⁷ Izvještaj predsjednika Centralne Uprave JNO na Pacifiku gosp. Boška J. Babarovića o radu Organizacije za vrijeme od 1. novembra 1942. do 29. oktobra 1944. pročitan na Drugom redovitom zboru održanom u Antofagasti od 29. oktobra do 1. novembra 1944, str. 4, A-CIMIN, IA, fasc. 75 a.

denciju osvrnemo a da ne izrazimo naše duboko negodovanje, jer nismo uistinu nikada mogli ni da zamislamo da bi se bilo koja korespondencija mogla da stavi na tako niski nivel, te da se njome nastoji potkopavati, kao što se je nastojalo, same temelje ove naše organizacije za čije stvaranje oni iz Brazila nisu apsolutno ništa doprinijeli. Samo jedanput smo na tu korespondenciju odgovorili, dostojno i energično, ali smo sa gorčinom morali da konstatujemo da se je našao samo jedan ogranak u Chile i Podcentrala u Limi, koji su na tu razornu kampanju — čiji prepisi su uvijek bili slati po središnjem odboru svim našim granama — dostojno odgovorili i zauzeli stav koji smo pouzdano i pravom očekivali od svih Ogranaka. Čak ni predsjedništvo zadnjeg Zbora nije protestovalo protiv onih nabacanja o sastavu Zbora i o tajnom glasanju.« Što se tiče »braće« iz Argentine, »iako se u mnogo navrata nisu s nama slagali — kaže Surić — uvijek su svoju korespondenciju znali da održe na dostojnoj visini i pokazali su tako svoju dobru volju i bratsku snošljivost«.⁸

Prema Babaroviću Centralnoj upravi JNO na Pacifiku bilo je uvijek stalo do toga da se sazove zbor svih JNO u Južnoj Americi. On kaže:

»Prvi pokušaj ovakvog Zbora nije uspio, jer grupe koje su onda sačinjavale dvije istoimene organizacije u Argentini nisu mogle da dođu do sporazuma. Kada se je kasnije pokušalo da se Zbor održi u Montevideu, na poticaj Središnjeg odbora J. N. O. u Argentini, mi smo se odazvali, ali do Zbora nije došlo, jer spomenuti Središnji odbor, kao i onaj iz Brazila, nisu prihvatili da se na Zbor pozove i Jugoslavenska Narodna Obrana u Uruguay-u. Zatim se je ozbiljno radilo na održavanju Kongresa u Buenos Airesu, za koji smo već bili pripremili rezolucije i obavijestili sve grane naše Organizacije. Kada je i taj Zbor, zbog nepoznatih nam razloga, bio odgođen na neizvjesno vrijeme, pozvali smo Zbor u Santiago, što također nije uspjelo.«⁹

Što je bilo posrijedi? Ako pođemo od realne pretpostavke da su sve organizacije JNO u principu bile za formiranje jedinstvene organizacije, zašto je do nje dolazilo tako mukotrpno? Odgovor na to pitanje treba tražiti u različitom odnosu tih grupa prema NOB, što smo već naznačili. Naime, JNO u Argentini i Brazilu kao i vodstva većine ogranaka JNO na Pacifiku (zašto nisu podržali svoju Centralnu upravu u sukobu s JNO u Brazilu?) bili su za jedinstvenu organizaciju, a Centralna uprava JNO na Pacifiku protiv. Zašto? Samo s pomoću jedinstvene organizacije, u kojoj će imati većinu istomišljenika, ogranaci JNO na Pacifiku moći će ukloniti svoju Centralnu upravu čijim radom nisu zadovoljni. Isto tako JNO na Atlantiku može dobiti na značenju jedino povezivanjem s istomišljenicima na Pacifiku. Samo tako moći će se riješiti Centralne uprave JNO na Pacifiku i njezina predsjednika Boška Babarovića, koji, zahvaljujući ugledu što ga imaju kao nasljednici JNO iz prvog rata i Paska Baburizze, predstavljaju zapreku realizaciji njihovih ideja.

⁸ Zapisnik Drugog redovnog zbora JNO na Pacifiku i Kongresa JNO u Južnoj Americi održanih u Antofagasti, Chile, od 29. oktobra do 3. novembra 1944. godine, str. 23, isto.

⁹ Kao bilj 7, str. 5.

Zbog toga će se ozbiljni potezi na stvaranju jedinstvene organizacije poduzeti tek kad ogranci JNO na Pacifiku dođu u izravni kontakt s JNO na Atlantiku, iza leđa svoje Centralne uprave. O tome u jednom pismu što su ga potpisali Babarović i Surić u Santiagu, 24. ožujka 1945; stoji: »Po 'Jugoslavenskom glasniku' vidimo tek sada, da ste Vi [Zvonimir Medović, predsjednik Uprave jednog od najznačajnijih ogranaka JNO na Pacifiku, 'Jadrana' iz Santiaga] u svojstvu predsjednika ogranaka 'Jadran' prisustvovali i pretsjedali u Buenos Airesu nekom zasjedanju Jugoslovenskih Narodnih Obrana sa Atlantika i Pacifika u cilju provođenja u djelo jedinstvene organizacije u Južnoj Americi. Prisvojili ste sebi zato reprezentaciju 'vođenih Ogranaka' Jugoslavenske Narodne Obrane na Pacifiku, koju Vam Ogranci po Ustanovama nisu mogli da dadu, i dok je Ogranak 'Jadran', čiji ste Vi predsjednik, usvojio Izjavu Centralne Uprave od 7. marta pr. g. [1944, nap. Lj. A.] u prilog Pokreta Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, Vi se niste žacali da bez znanja i privole Centralne uprave sjednete za isti stol sa predstavnicima onog istog Središnjeg Odbora Jugoslavenske Narodne Obrane u Brazilu, koji je radi te Izjave i radi ranijih istupa Vaše organizacije onako bijesno ustao protiv nje, a u obranu reakcionarnog duha oligarhije u londonskoj Kr. Jugoslavenskoj Vladi.«¹⁰

Nakon tog dogovora put prema jedinstvenoj organizaciji bio je otvoren. Za to se pružala prilika na drugom redovnom zboru JNO na Pacifiku koji je najavljen za 29. listopada 1944. godine. Naime, Centralna uprava JNO na Pacifiku bila je 28. srpnja 1944. uputila poziv svojim potcentralama i ogranacima za taj zbor koji se imao održati u Antofagasti. Više ogranaka predložilo je da se zbor pretvori u kongres JNO za cijelu Južnu Ameriku. Među njima bio je značajan Ogranak JNO »Kosovo« u Antofagasti, a Centralnoj upravi bilo je poznato da su istim težnjama bili zadojeni i ostali veliki ogranci JNO na Pacifiku, kao što su »Aleksandar I« iz Cochabambe, Bolivija; »Dalmacija« iz Punta Arenasa; »Jadran« iz Santiaga i »Jugoslavija« u Valparaisu. Znajući što to za nju znači, Centralna je uprava pokušala izbjeći zajednički kongres tako što je okružnicom br. 72 od 29. kolovoza 1944. postavila svojim ogranacima alternativu:

»(1) Da se pitanje Zbora svih Jugoslovenskih Narodnih Obrana u Južnoj Americi pretrese na redovitom zboru naše Organizacije, te da se Zbor svih Jugoslovenskih Narodnih Odbrana održi kasnije zasebno;

(2) Da se odmah pozovu na Zbor u Antofagastu svi JNO na Atlantiku, bez obzira na odnose koji između njih postoje, i bez prethodnog sporazuma o temeljnim pitanjima jedinstvene Organizacije za Južnu Ameriku, te da se o završetku našeg Zbora održi u Antofagasti Zbor svih JNO u Južnoj Americi.«¹¹

Većina ogranaka prihvatila je drugu varijantu, jer je Centralna uprava okružnicom br. 75 od 30. rujna 1944. javljala kako je »Zboru svrha da poradi na obrazovanju jedinstvene Jugoslovenske Narodne Obrane za Južnu Ameriku«. Okružnicom pak br. 76 od 2. listopada 1944. Central-

¹⁰ *Jugoslavenski iseljenički vjesnik*, Buenos Aires, 2. VIII 1945.

¹¹ Kao bilj. 8, str. 4.

na uprava informira potcentrale i ogranke JNO na Pacifiku da je »Drugi Redoviti Zbor u interdependenciji [međuovisnosti] sa Zborom svih Jugoslavenskih Narodnih Odbrana u Južnoj Americi«.¹²

Zbor je održan u zakazano vrijeme, no prije nego što se osvrnemo na njegov tok potrebno je radi njegova boljeg razumijevanja prikazati razvitak JNO na Pacifiku.

Nakon početnog poleta JNO na Pacifiku upala je u krizu, pa je Centralna uprava podnijela ostavku. Koji su korijeni te krize nije nam poznato, pa se moramo zadovoljiti obrazloženjem iz navedene ostavke: »Ili neki Ogranci nisu sporazumni sa zaključcima Zbora, na kojima se osniva Jugoslavenska Narodna Obrana, ili im članovi iste nisu po čudi«.¹³

Kriza se pokušala razriješiti sazivanjem izvanrednog zbora u Santiagu, koji je održan od 29. listopada do 1. studenoga 1942. godine. Zbor je potvrdio za predsjednika Centralne uprave Boška Babarovića a za tajnika Zvonimira Surića. Donesena je i rezolucija, a u njoj je bio i program JNO koji se može svesti na ovu točku: »JNO je udruženje svih začlanjenih Jugoslavena i njihovih potomaka, u cilju da organizuju i pruže moralnu i materijalnu pomoć borbi za oslobođenje Jugoslavije u duhu narodnog jedinstva i potpunog ravnopravnosti svih Južnih Slavena na cijelom njihovom etničkom i historičnom području kao i za političku i ekonomsku konsolidaciju zemlje.«¹⁴ Čini nam se da ova formulacija ipak donekle odudara od beskompromisne »misli vodilje«, budući da se uz »narodno jedinstvo« govori i o potpunoj ravnopravnosti koja je u nacionalnom smislu bespredmetna ako je riječ o jednom narodu.

Neposredno nakon izvanrednog zbora konstituirana je Centralna uprava JNO na Pacifiku. Sačinjavali su je: Boško J. Babarović (predsjednik), Milan Leontić (potpredsjednik), Danko Baković (potpredsjednik za Boliviju), Petar M. Obuljen (potpredsjednik za Peru), Zvonimir Surić (tajnik), Toma Domić (»podtajnik«), Miho Poklepović (blagajnik), Luka Baković (podblagajnik) te Bogdan Bogdanović, Antun Vodanović, Andrija Guić i Borivoj Sbil (vijećnici). Izabrani su još Revizioni odbor i Sud časti. Uprava je nakon zbora povela široku kampanju za upis novih članova u JNO ali bez većeg uspjeha. U isto vrijeme zahtijevala je od ogranaka popis vojnih obveznika, no »rezultat je bio skoro u cjelosti negativan«.¹⁵

Koordinacija rada između Centralne uprave i ogranaka bila je veoma slaba, što je gotovo paraliziralo rad JNO. Ogranci se gotovo nisu ni osvrtnali na česte pozive Centralne uprave na suradnju. (Nisu se npr. odazvali na poziv za pretplatu na službeni organ JNO na Pacifiku »Jugoslavenski glasnik«, nisu slali kopije svojih zapisnika, a nisu ni redovito podmirivali svoje novčane obveze.) Na rad se negativno odražavalo i rivalstvo Centralne uprave i najjačeg ogranaka JNO na Pacifiku »Jadransko« iz Santiaga. Centralna uprava bila je osobito nezadovoljna nači-

¹² Isto.

¹³ Isto, str. 2.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Kao bilj. 7, str. 3.

nom na koji su je tretirale kraljevske vlade u Londonu i Kairu, kojima je inače dugo pružala bezrezervnu podršku. »Nijedna od njih nije imala nikakvog interesa za naš iseljenički pokret«, rezignirano će biti zapisano u jednom izvještaju o radu Centralne uprave.¹⁶

Od kraja 1942. godine Centralna uprava JNO na Pacifiku povukla je i nekoliko značajnih političkih poteza. Prvi je bio reagiranje na govor što ga je 29. studenoga 1942. u San Franciscu održao bivši ban Banovine Hrvatske dr Ivan Šubašić. On je pozitivno govorio o NOB-u, a Centralna je uprava taj govor pozdravila, tiskala i poslala ograncima jer je »smatrala potrebnim, da članstvo upozna gledište ovog poznatog patriote na naša nacionalna i državna pitanja, koje se je uglavnom podudarala s mišljenjem svih njenih članova uz jednu samu iznimku«.¹⁷

U veljači 1943. godine u Chicagu je održan Kongres američkih Hrvata. Centralnu upravu zastupao je njezin potpredsjednik Frano Petrinović, inače uz Baburizzu jedna od najpoznatijih osoba JNO u prvom svjetskom ratu. I Petrinović se tom prilikom založio za NOB te oštro osudio Dražu Mihailovića. Centralna uprava priznala je »patriotski duh govora«, ali se u početku ogradila od onog dijela koji se odnosio na Mihailovića. Prema izjavi Boška Babarovića »učinila je to pod uplivom manifesta izvanrednog Zbora Organizacije [...] i vodeći računa o ambijentu u redovima Organizacije«.¹⁸ U jesen 1944. godine Centralna će uprava priznati »tu svoju pogrješku« te istaknuti »svu snagu i značaj patriotskog govora« Frana Petrinovića. Takva evolucija Centralne uprave JNO na Pacifiku dovest će do njezine poznate izjave od 7. ožujka 1944. godine. Prema riječima Boška Babarovića, »uvjeren, da Narodna Oslobođilačka Vojska Jugoslavije predstavlja narodnu borbu za oslobođenje domovine i da pokret vođen po maršalu Josipu Brozu Titu i po Dru. Ivanu Ribaru ispunjava ekonomske, socijalne i političke aspiracije velike većine Srba, Hrvata i Slovenaca, a da tu borbu i te aspiracije osporavaju Kraljevske vlade, Centralna Uprava se je smatrala dužnom, da, u pomanjkanju izražaja uprava Ogranaka u ovom predmetu, dade svome članstvu na znanje njeno mišljenje o pravcu u koji bi morao da se uputi rad Organizacije«.¹⁹

Izjavi je prethodila okružnica br. 61 od 17. prosinca 1943, u kojoj je Centralna uprava pozvala ogranke da pošalju delegate na savjetovanje u Santiago gdje bi se raspravile »nove prilike, koje su nastale protuslovnim izjavama o borbi partizana, kako bi skupno mogli da odredimo stav u ovom važnom nacionalnom pitanju«.²⁰ Ogranci međutim nisu prihvatili poziv, a većina je odgovorila da »cijene nepotrebnim ovaj sastanak«.²¹ Protivnik Centralne uprave Andrija Kukulj izjavit će kasnije da su ogranici odbili svoj dolazak »jer su ispravno smatrali, da jedan takav kon-

¹⁶ Isto, str. 4.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto, str. 6.

²⁰ Isto, str. 5.

²¹ Isto, str. 6.

sultativni sastanak nema i ne može imati vlast odlučivanja«. ²² Prema njemu ogranci su zauzeli stajalište »da je Jugoslovenska Narodna Obrana, kao patriotska organizacija, koja se nikad nije vezivala za neku stanovitu struju ili osobu, već zauzela jasno opredjeljeni stav prema svim pojavama u ovom ratu, kad je, još na zadnjem Izvanrednom Zboru, kako u rezolucijama tako i u manifestu, odala zasluženo priznanje svima koji se bore za oslobođenje domovine od divljačkih okupatora bez obzira na njihova političko-ideološka opredjeljenja«. ²³ Prema Kukulju takvu je izjavu mogao dati samo Izvanredni zbor.

U izjavi Centralne uprave JNO na Pacifiku dana je geneza njezina političkog opredjeljenja za NOB. U njoj se citiraju dokumenti koji su nam inače zasad nedostupni, pa smatramo korisnim da je donesemo u cijelosti: »Centralna Uprava Jugoslavenske Narodne Obrane na Pacifiku pratila je pažljivo sve događaje koji su direktno ili indirektno bili u vezi sa temeljnom svrhom Organizacije, t. j. 'sa pružanjem njene materijalne i moralne pomoći borbi za oslobođenje Domovine'. Ona je tako iz vlastite pobude ili na predlog Ogranaka novčanim doznakama pomagala naše ratne zarobljenike u neprijateljskim logorima i našu siročad i doprinijela ruskom Crvenom Krstu i podvigima generala Draže Mihailovića, kada i dok je on prema jednodušnim vijestima iz naših i stranih izvora bio neprikosnoveni nosilac borbe za oslobođenje Jugoslavije.

Svjesna, da sam rad oko materijalne pomoći Domovini nemože da bude dovoljna duhovna spona između Jugoslavena na Pacifiku, Centralna Uprava je tu sponu jačala ispoljavanjem zajedničkih osjećaja. A kadgod je koja mutna ili nejasna situacija tištala rodoljubne osjećaje našeg članstva, ona nije kolebala da istupi kao tumač želje ovdašnjeg iseljeničtva da se nađe pravi put pravim interesima Jugoslavije. Nisu ju u tome zaustavile razne kampanje organizacija i privatnika.

Čim su 1942. godine bile počele da kolaju vijesti o našim partizanima jedan je član Centralne Uprave ovo važno nacionalno pitanje bio iznio pred izvanredni zbor Organizacije. Istina je onda bila toliko namjerno iskrivljena po našim službenim krugovima, da se istaknutom pitanju nije posvetila nikakova pažnja. Zbor nije smatrao niti potrebnim da vijesti o partizanima provjeri.

Strana štampa je i dalje isticala rastuće podvige partizana, pak premda je Momčilo Ninčić, Ministar spoljnih poslova u Kr. Vladi, nazvao partizanske odrede neodgovornim i zlonamjernim bandama, Centralna Uprava se je smatrala dužnom da poduzme razne korake oslonom na zaključak izvanrednog zbora, prema kojemu naša Organizacija priznaje i pozdravlja sve one, koji se bore za oslobođenje Domovine. Spomenut ćemo slijedeće:

(1) Dne 28. aprila 1943. uputili smo opširno pismo Pretsjedniku Ministarskog Savjeta Dru. Slobodanu Jovanoviću, u kojemu smo o pitanju partizana istaknuli ovo:

²² Kao bilj. 8, str. 35.

²³ Isto.

Dok je ranije Kr. Vlada, za vrijeme kada je gospodin Ninčić bio Ministar spoljnih poslova, spominjala katkada partizanske odrede, za koje se je kazalo da su neodgovorni i zlonamjerni, u posljednje vrijeme nije Kr. Vlada dala u javnost komunikacije o partizanima, barem u koliko je nama poznato. Pa i prema novinskim vijestima nije niti Kr. poklisar u Washingtonu, gospodin Fotić, spomenuo partizane na povratku u Sjevernu Ameriku, poslije jednomjesečnog boravka u Londonu. Međutim čitamo u jednoj jugoslavenskoj novini izvan područja naše Organizacije, i u stranim novinama i revijama, da bihačko Narodno Vijeće sačinjavaju među ostalima: Dr. Ivan Ribar, bivši predsjednik Ustavotvorne Skupštine Kraljevine Jugoslavije, Dr. Nurija Pozderac, bivši senator iz Cazina, Pavle Savić, profesor beogradskog univerziteta, Dr. Sima Milošević, profesor istog univerziteta, Dr. Mladen Iveković, sekretar Obrtničke komore u Zagrebu, Dr. Vladimir Dedijer, novinar iz Beograda, Miloš Dobrašinović, profesor iz Bijelog Polja, Juraj Draušnik, predsjednik općine u Vrapču, Petar Komnenić, profesor iz Banjaluke, Borislav Kovačević, profesor iz Duvna, Dr. Dragoljub Nikolić, svećenik, Moša Pijade, umjetnik i slikar iz Beograda, Milentije Popović, inženjer iz Beograda, Brana Savić, advokat iz Vlasenice, Florijan Sučić, slikar iz Zagreba, Šime Balen, novinar iz Zagreba.

O partizanima se mnogo piše u ovdašnjim i stranim novinama i revijama; tvrdi se, da im snaga doseže 150.000 ljudi, a često se u tim novinama opisuju uspjele vojne operacije iz predjela, za koje se znade, da su pod isključivom kontrolom partizanskih sila. Radio stanica Rakovica, u svojim dnevnim prenosima za Južnu Ameriku, ističe vrlo često žestoke borbe između ustaša i partizana. Pojmljivo je, dakle, da naše iseljenstvo, pod neprekinitim utiskom vijesti o herojskim podvigama partizanskih odreda vjeruje u sudjelovanje partizana u borbi za oslobođenje Domovine i da pretpostavlja, da je razlog podvojenosti između partizana i odreda generala Mihailovića neke druge naravi.

Centralna Uprava Jugoslavenske Narodne Obrane uviđa, da je ovo pitanje zamršeno i teško, ali ona istodobno konstatira, da je potrebno i hitno, da se sa službenog mjesta ova konfuzija konačno razbistri, kako bi se onemogućili zaključci, koji bi mogli da poremete slogu u redovima Organizacije. Ona je uvjerená, da bi se sretnim rješenjem ovoga pitanja, otvorio put rješavanju drugih štetnih posljedica u Domovini i u iseljenstvu.

Na ovu ni na nijednu drugu pretstavku nije Kr. Vlada cijenila potrebnim da ma odgovori.

(2) U martu lanjske godine predali smo potpredsjedniku Sjedinjenih Država Sjeverne Amerike, gosp. Henry Wallace, prigodom njegove posjete Republici Chile, jedan Memorandum o značaju naše Organizacije. Istakli smo u tom Memorandumu nadu, da će naši veliki saveznici riješiti pitanje partizana i bratoubilačke borbe u Domovini, u koliko to Kr. Vlada ne bi učinila.

(3) Dne 19. novembra 1943, uputili smo slijedeći telegram Nj. V. Kralju: 'Iz savezničkih izvora dolaze neprekidno vijesti o krvavim borbama između Četnika generala Mihailovića i partizana. Ova bratoubilačka bor-

ba u času kada neprijateljska ofanziva prijeti uništenjem partizanskih sila zbog pomanjkanja savezničke pomoći uzrokuje duboku zabrinutost jugoslavenskog iseljeničtva za sudbinu naroda i države. Posebno molimo da nas se žurno sa najvišeg mjesta izvijesti da li su navedene vijesti tačne a u pozitivnom slučaju koje razloge imade vojni ministar da podržava borbu protiv naroda.²

(4) Sredinom decembra iste godine ponovno smo se obratili na Nj. V. Kralja sa telegramom slijedećeg sadržaja:

'Jugoslavenska Narodna Obrana na Pacifiku slobodno demokratsko udruženje jugoslavenskih iseljenika podjednako ponosom priznaje svu braću koja se bore za oslobođenje Domovine. Ona je prema tome sa čuđenjem upoznala izjave Vlade Vašeg Veličanstva koje niječu patriotski duh partizanskih sila dok aktivni saveznički ministri Cordel Hull i Richard Law odaju javno priznanje važnosti partizanske borbe protiv njemačke najezde. Zaklinjemo Vaše Veličanstvo da u ovim presudnim časovima za naš narod u sporazumu sa našim velikim saveznicima riješi pitanje zajedničkog istupa sa narodom u Domovini u svrhu unifikacije borbe za skoro oslobođenje naše skupne domovine Jugoslavije. Također molimo za odgovor na ovaj telegram jer na pređašnji od 19. novembra nismo primili odgovora.'

Ni na prvi ni na drugi brzojav nismo primili odgovora od Nj. V. Kralja, ni direktno ni indirektno.

(5) Obzirom na nastalu situaciju, Centralna Uprava je smatrala oportunističkim i korisnim da izmjeni misli sa svim granama Organizacije, pak je sazvala savjetujući Zbor delegata Ogranaka za 15. prošlog januara. Na njeno čuđenje uprave većine Ogranaka nisu smatrale potrebnim ovaj sastanak i odbile su da pošalju svoje delegate. Zbor se zato nije mogao održati.

Dosljedna svom dosadašnjem radu i zaključcima redovitog i izvanrednog Zbora, Centralna Uprava je pozdravila junačke podvige naših partizana sa slijedećim telegramom upućenim Slavenskom komitetu u Moskvi, čiji je tekst bio jednoglasno odobren na skupnoj sjednici sa upravom mjesnog Ogranaka 'Jadran' održanoj 14. decembra pr. g.:

'Jugoslavenska Narodna Obrana na Pacifiku ponosno prati titanske borbe gerilaca vojvode Tita kao važan faktor opće borbe demokratskog bloka protiv nacističke najezde. U pomanjkanju direktnog spoja molimo vas da uputite vojvodi Titu i njegovim četama osjećaje divljenja i pozdrave njihove braće na Pacifiku.'

Kasnije vijesti, a naročito posljednji govor britanskog premijera Winstona Churchilla, pokazale su, da je Centralna Uprava shvatila značaj borbe partizana, a one su nam ujedno bile dokazom, da je uzaludno da očekujemo, da nam se sa strane naših službenih faktora otvoreno kaže ko nam se u Domovini bori. Danas je neosporno, da borbu za oslobođenje Jugoslavije podržaje Narodna Oslobođilačka Vojska pod komandom maršala Tita i uz pomoć naših velikih saveznika, a da tu borbu osporavaju službeni faktori jugoslavenske Vlade u Kairu.

Učinili smo što je bilo do nas, da ove činjenice utvrdimo u saglasju sa delegatima svih Ogranaka naše Organizacije, i da dogovorno odredimo smjernice budućeg rada, ali nam je neodaziv uprava većine Ogranaka to onemogućio.

Centralna uprava Jugoslavenske narodne obrane na Pacifiku

Izjavljuje:

(1) da smatra maršala Josipa Broz (Tito) kao nosioca današnje borbe jugoslavenskog naroda za njegovo oslobođenje i da u njegovom pokretu vidi potrebite preduslove za bolji nacionalni i socijalni poredak Jugoslavije i za solidne i trajne veze sa bratskim slavenskim narodima;

(2) da ona dosljedno tome preporuča, da se Narodnoj Oslobođilačkoj Vojski pruži sva moguća materijalna i moralna pomoć u njenim nadčovječnim podvigima za oslobođenje Domovine, onako kako određuju ustanove Jugoslavenske Narodne Obrane na Pacifiku;

(3) da politika, koju je vodila i koju danas vodi Kr. Vlada u Kairu, neodgovara ni interesima Jugoslavije, ni slavenstva, a niti interesima opće borbe saveznika protiv neprijatelja čovječanstva. Ona je kontinuitet one iste partijske politike, koja je ranije toliko zla nanijela zemlji i narodu u nacionalnom i ekonomskom smislu; i

(4) da žali, što Nj. V. Kralj nije našao načina da se otrese od upliva profesionalnih političara, kojima ambicije, lični ili partijski interesi nedozvoljavaju da vide pravi put u kojem bi morala da se kreće naša državna politika radi dobra naroda i zemlje.²⁴

Ovu izjavu potpisali su svi članovi Centralne uprave osim vijećnika Borivoja Šbila.

Kao što su odbili poziv na savjetovanje, ogranci nisu prihvatili ni ovu izjavu. Centralna uprava smatrala je »da bi članstvo ovu orijentaciju bilo prihvatilo, da nije bilo otvorenih i prikrivenih nastojanja pojedinaca na odgovornim mjestima u Organizaciji da do toga nedođe«.²⁵ Ona je zbog toga u jesen 1944. godine naglašavala da »Jugoslavenska Narodna Obrana na Pacifiku nepretstavlja danas onu efikasnu patriotsku organizaciju, koju svi želimo« te da »nema određenog programa, a u njenim redovima nepostoji potrebna kohezija«.²⁶

U takvoj atmosferi došlo je do drugog redovnog zbora JNO na Pacifiku i kongresa JNO u Južnoj Americi koji su održani u Antofagasti od 29. listopada do 3. studenog 1944. godine. Zasjedanja su bila u dvorani Slavjanskog pripomoćnog društva, dakle na istom mjestu gdje je utemeljena JNO u prvom svjetskom ratu. To je kongresu imalo dati povijesno značenje.

Preliminarna sjednica delegata JNO s Atlantika i Pacifika održana je 28. listopada, a cilj joj je bio »izmjena misli i prethodnog dogovora i spora-

²⁴ Kao bilj. 7, str. 6—8.

²⁵ Isto, str. 9.

²⁶ Isto.

zuma u pogledu organizacije zborovanja, rasporeda rada i prilagodavanja postupka propisima Ustanova i svrsi Kongresa.²⁷ Glavno pitanje koje se rješavalo bilo je: Da li da se najprije održi zbor JNO na Pacifiku pa nakon toga kongres svih JNO u Južnoj Americi, ili da zasjedanje od početka ima značaj kongresa JNO u Južnoj Americi. Zaključeno je »da se otvori zasjedanje Drugog redovitog zbora JNO za Pacifik pa da Zbor odluči kada i kako će se preći na Veliki Zbor ili Kongres delegata sviju organizacija JNO u J. Americi, a dotle da delegati s Atlantika prisustvuju kao posmatrači Zboru za Pacifik«.²⁸

Na prvoj sjednici najprije je nastao spor oko verifikacije mandata delegata. Naime, svaka je delegacija od dva člana imala onoliko glasova koliko je ogranak koji je predstavljala imao članova. Znajući da će prilikom glasanja biti odlučno izjašnjavanje delegata velikih ogranka, od kojih su samo dva »Jadran« iz Santiaga i »Dalmacija« iz Punta Arenasa — imala gotovo polovicu glasova, Centralna je uprava pokušala osporiti punomoćja Andre Kukolja i Nikole Šimunovića koji su predstavljali »Dalmaciju«. Znala je, naime, da će Kukolj glasati protiv nje, pa je tvrdila da on ne predstavlja 404 člana ogranka budući da tu ubraja i one članove koji su, ne slažući se s upravom ogranka, istupili iz članstva. Taj pokušaj nije uspio, a znajući za gledišta vodstva i drugih ogranka, Centralna se uprava rezignirano pomirila s tim da njezine koncepcije o JNO neće proći ni na redovnom zboru ni na kongresu.

U predsjedništvo zbora izabrani su: Kuzma Restović (predsjednik), Andro Guić (prvi potpredsjednik), Šimun Marinović (drugi potpredsjednik), Ivan Agnić (tajnik) i Petar Stančić Rokotov (drugi tajnik).

Kuzma Restović pozvao je delegate na jedinstvo ukazujući na uzroke dotadašnje podvojenosti i počinjenih grešaka »koje smo mogli samo iz neznanja počinuti«, a koje su »uslijedile jedino zbog oskudnih obavještenja sa kojima smo raspolagali, pošto tačne i objektivne informacije, uz sva naša nastojanja, nismo uspjeli dobiti ni sa koje strane«.²⁹

U nastavku rada Boško Babarović, predsjednik Centralne uprave JNO na Pacifiku, podnio je izvještaj o dotadašnjem radu organizacije, koji smo prethodno u izvacima citirali. Na kraju svog izvještaja Babarović je dao Zboru ovu »preporuku na razmišljanje«:

- »(1) da se Jugoslavenska Narodna Obrana na Pacifiku odrešito i jasno uputi smjerom, koji je sebi odredio Pokret Narodnog oslobođenja Jugoslavije, koji vode u domovini maršal Josip Broz Tito i Dr. Ivan Ribar;
- (2) da Jugoslavenska Narodna Obrana na Pacifiku pozdravi oduševljeno sporazum postignut između maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita i Predsjednika Kr. Vlade Dra. Ivana Šubašića;
- (3) da Jugoslavenska Narodna Obrana na Pacifiku osudi javno i jasno sve izdajice našega naroda i da energično afirmira traženje, da svi oni budu izvedeni pred Narodni Sud za počinjenu izdaju i zločine;

²⁷ Kao bilj. 8, str. 4.

²⁸ Isto, str. 5.

²⁹ Isto, str. 8.

(4) da Jugoslavenska Narodna Obrana na Pacifiku reafirmira na ovome Zboru traženje Jugoslavena, da se Jugoslaviji prisajedine svi njeni etnički krajevi, kao odgovor na opetovane manifestacije talijanskog imperijalizma;

(5) da ovaj Zbor javi direktno članstvu svoje zaključke i da ih također dade na znanje svim jugoslavenskim naseobinama uz apel da uklone bez ikijeg upliva sve zapreke, koje su dosad stale na putu jedinstvu akcije Jugoslavena, i

(6) da Zbor zaključi, da u buduću neće moći pokrivati nikakvo odgovorno mjesto u Jugoslavenskoj Narodnoj Obrani na Pacifiku ni državni činovnici ni uopće lica koja primaju državnu platu ili subvenciju.³⁰

Nakon Babarovičeva izvještaja razvila se živa i veoma zanimljiva rasprava. Vrijeme je, naime, pokazalo da su mnogi potezi Centralne uprave bili opravdani. Njezini osporavatelji, a oni su bili u golemoj većini, našli su se zbog toga na mucu: kako osporiti rad Centralne uprave a ne napasti njezine političke poteze koje će iz oportunističke morati prihvatiti jer vide tko iz rata izlazi pobjednik, a oni žele biti na njegovoj strani? Zbog toga podržavaju njezina politička opredjeljenja, ali napadaju metode rada za koje tvrde da su unosile razdor među iseljeničtvo. Ispada da je Centralna uprava radila dobro ali da je političke poteze vukla brzo tako da ih iseljenici nisu mogli slijediti. Osobito se na izvještaj okomio Andro Kukulj koji se osobno osjetio pogođenim 6. točkom »Preporuke« budući da je bio činovnik Kr. Vlade. S njim se solidariziralo nekoliko delegata koji su od Babarovića zahtijevali da povuče prijedlog, a on se »izvukao« formalnim razlogom: »Preporuku« je Centralna uprava prihvatila u cijelosti, pa se ne može povući jedna njezina točka.³¹

Drugi dan zasjedanja počeo je u znaku pitanja: Treba li zasjedanje da se nastavi kao zbor JNO na Pacifiku ili treba odmah prijeći na kongres JNO u Južnoj Americi? Premda je golema većina bila za potonje, ipak se i ova sjednica završila kao sjednica Zbora JNO na Pacifiku time da od idućeg dana zbor prerasta u kongres. Čak je zbog proceduralnih razloga bila izabrana nova Centralna uprava JNO na Pacifiku, budući da je staroj istekao mandat. Nju su sačinjavali: Kuzma Restović (predsjednik), Andro Guić (potpredsjednik), Šimun Marinović (drugi potpredsjednik), Petar Stančić Rokotov (treći potpredsjednik), Ivan Agnić (tajnik), Petar Martinić (podtajnik), Marko Biskupović (blagajnik), Rade Radišić (podblagajnik) te Mate Škarnić, Josip Papić, Lovro Tomičić i Petar Ljubetić (vijećnici). Sutradan, 30. listopada 1944, otvoren je kongres JNO u Južnoj Americi. Predsjedao mu je Kuzma Restović, delegat Ogranaka JNO »Kosovo« u Antofagasti. Pada u oči da su na kongresu bile dvije grupe delegata. Naime, Čile su predstavljali delegati svih ogranaka JNO, a ostale zemlje njihovi središnji odbori odnosno potcentrale. Osim delegata ogranaka iz Čilea kongresu su, dakle, prisustvovali delegati Središnjeg odbora JNO u Argentini, Središnjeg odbora JNO u Brazilu, Odbora JNO u Paragvaju, potcentrale JNO u Boliviji i potcentrale JNO u Peruu. Golema većina delegata nije bila iz mjesta organizacije koju je

³⁰ Kao bilj. 7, str. 9.

³¹ Kao bilj. 8, str. 36.

predstavljala nego su to bili iseljenici iz Čilea koje su delegirali središnji odbori odnosno potcentrale.

Kongres je izabrao Glavni odbor JNO za Južnu Ameriku u koji su ušli: Ivan Baburizza (predsjednik), Andro Guić (prvi potpredsjednik), Ivan Goić (drugi potpredsjednik), Lazar Casanegra (tajnik), Jovan Ivanović (podtajnik), Ivan Baković (blagajnik), Antun Radmilović (podblagajnik), Paul Mitrović, Bogdan Bogdanović, Dinko Perić, Nikola Šimundžija (vijećnici) te Antun Domić, Luka Bonačić, Borivoj Sbil i Andrija Marinović Guić (zamjenici vijećnika). Zanimljivo je da Ivan Baburizza nije bio delegat niti je uopće prisustvovao kongresu. Za sjedište Glavnog odbora određen je Valparaiso »s time da se zasjedanja mogu da vrše i u Santiagu«. Mjesto održavanja kongresa kao i sjedište Glavnog odbora izabrani su isključivo zbog želje da se ova JNO prikaže kao logična nasljednica snažne JNO formirane za vrijeme prvoga svjetskog rata. Iz istog je razloga za predsjednika i izabran Ivan Baburizza, čije se ime do tada uopće nije spominjalo u »pokretu«. (Jedna zanimljivost: ni Pasko Baburizza nije prisustvovao osnivačkom kongresu JNO 1916. godine.) Inače, od delegata iz 1916. godine ovom su kongresu prisustvovali u istom svojstvu: Kuzma Restović, Mate Škarnić i Šimun Marinović.

No kad se već činilo da je radni dio kongresa pri kraju, i kad se imala održati svečana sjednica, nastupile su nepredviđene komplikacije. Delegatima je najprije stigao brzopjav Ivana Baburizze u kojem ih obavještava da ne prihvaća predsjedničku funkciju.³² Tek tada dolaze na vidjelo mnoge zakulisne radnje, kojima je, čini se, obilovao taj kongres, a od kojih se neke nisu mogle više zataškati. Saznalo se tako da je Ivan Baburizza kablogramom od 1. studenog iz Valparaisa bio postavio ove uvjete za izbor na funkciju predsjednika: »Zahvaljujem na ponudi Pretsjedništva koje mogu prihvatiti ako Zbor odobri slijedeće moje predloge. Uslijed teških prilika u kojima se nalazi naša domovina uslijed velikih navala naših unutrašnjih i vanjskih neprijatelja koji žele da našu Narodnu Obranu unište, našu Narodnu Slogu i bratsku ljubav bace u đubre te da se Velike i Slavne tekovine koje su naši stari sa ponosom i velikim Narodnim dostojanstvom održali protiv svih nevolja i nevremena Zbor odlučuje da se biranje Uprave izvrši na izvanredan način da se imenuje za Pretsjednika Ivana Baburizzu, članove Uprave: Ivana Bakovića, Lazara Casanegra, Andra Guića, Borislava Sbila, Jovana Ivanovića, Luku Bonačića, Božu Baburizzu, Ivana Goića, Nikolu Šimunovića, Antuna Radmilovića itd. Ovlašćuje se pretsjednik Uprave da izvrši raspored i promjenu rasporeda zvaničnika Uprave kako za shodno nađe u toku jedne godine dana od danas sve po potrebama strogog rada i reda te unutrašnje discipline Uprave. Ovlašćuje se Uprava da većinom glasova poveća svoj broj za do pet osoba u roku od tri mjeseca od danas da se tih pet osoba izabere iz članstva Kolonija Santiago, Valparaiso i okolice a sve radi pojačane unutrašnje sloge u Obrani i konsolidacije jedinstva organizacije i odbijanja svih navala naših neprijatelja protiv naše Stare

³² Isto, str. 67.

i Slavne Jugoslavenske Narodne Obrane u Južnoj Americi. Sa bratskim Jugoslavenskim pozdravom Ivan Baburizza.«³³

To je izazvalo »duboku potištenost među delegatima«. Pokušalo se čak u telefonskom razgovoru utjecati na Baburizzu da povuče ostavku, jer eto ispunjavaju mu se postavljeni uvjeti, no »radi loše linije« pregovarači i Baburizza »nisu mogli dobro da se razumiju«. ³⁴ Pregovarači su ipak dobro razumjeli Baburizzin zahtjev »da mu se kabelografski odgovori, da li je Kongres usvojio njegov brzojavni prijedlog«. Budući da mu takav odgovor nisu mogli poslati, očito nisu prihvaćali sve njegove prijedloge. Sve se to odvijalo u velikoj nervozi i uz često prekidanje sjednice kako bi se obavile dodatne zakulisne radnje. Kad je nervoza bila na vrhuncu, stigao je brzojav iz Valparaísa (mjesto gdje je na rasplet čekao Baburizza) u kojem je javljeno »da u vezi sa ostavkom g. Ivana Baburizze, podnose ostavku i novoizabrani tajnik g. Lazar Casanegra i podtajnik g. Jovan Ivanović«. ³⁵ Već su se približavala 22 sata, a za 20 sati bila je predviđena svečana sjednica. U zakazano vrijeme »sve prostorije inače prostranog Doma Jugoslavenskog Pripomoćnog Društva bile su dupkom pune«. Računa se da je na rasplet čekalo 800 ljudi.³⁶

Tada je nađeno ovakvo rješenje: prvi potpredsjednik Andro Guić proglašava se za predsjednika, a drugi potpredsjednik Ivan Goić za prvog potpredsjednika. U sastav Glavnog odbora ulaze već prije izabrane osobe, s tim da se on konstituira na prvoj sjednici.

Tek u svjetlu ovih događaja postaje nam jasniji jedan incident koji se dogodio prethodnog dana. Naime, prilikom biranja Glavnog odbora ustanovilo se da je Petar Obuljen predložen na mjesto drugog potpredsjednika, premda je na prihvaćenoj kandidatskoj listi bio na mjestu prvog potpredsjednika. Na primjedbu o tome Petar Martinić, »izvjestilac koordinatora kandidatske liste«, izjavljuje »da je kao izvjestilac izmjenu učinio po vlastitoj inicijativi, smatrajući da je tako bolje«. ³⁷ Zanimljivo je da u vrijeme izbora Obuljen nije bio u dvorani, pa pretpostavljamo da je to bio njegov prosvjed na ovu makinaciju za koju je saznao ranije. Kad je Obuljen, »vidno uzbuđen«, došao u dvoranu, povukao je svoju kandidaturu. Sve nam to dopušta zaključak kako se već dan prije pretpostavljalo da Baburizza neće prihvatiti izbor, jer se nisu namjeravali prihvatiti svi njegovi uvjeti. U tom slučaju znalo se da bi na mjesto predsjednika bio pomaknut Obuljen, a do toga nije smjelo doći. Zašto? Ta Obuljen je bio valjda jedini čovjek bivše Centralne uprave JNO na Pacifiku kao delegat na ovom kongresu. Njega je delegirao Ogranak Potcentrale JNO za Peru »Neretva« iz Lime. Kako je kao takav dobio visoko mjesto u Glavnom odboru JNO za Južnu Ameriku, nije nam poznato, no vjerojatno je to bio kompromis, odnosno manevar da se iskaže želja za jedinstvom u »pokretu«.

³³ Isto, str. 68.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto, str. 70.

³⁶ Isto, str. 71.

³⁷ Isto, str. 60.

Na svečanoj sjednici pročitana je Rezolucija kongresa. Na žalost, ona se ne citira u zapisniku (navodi se da je »u prilogu«), pa nam zasad nije dostupna. U svakom slučaju možemo pretpostaviti da se zbog novonastalih okolnosti u zemlji približila poznatoj izjavi Centralne uprave JNO na Pacifiku od 7. ožujka 1944. godine. To možemo zaključiti i na temelju »naročito zanosnog patriotskog govora« što ga je na svečanoj sjednici u ime delegata održao Andro Kukolj. U Zapisniku o tome stoji: »G. KUKOLJ u početku svog govora iznosi važnost ovog Kongresa i njegovih patriotskih odluka, što se manifestiralo naročito u jednoglasno prihvaćenoj Rezoluciji. Odaje zatim počast svim našim znanim i neznanim junacima koji svojom krvlju natapaju svetu jugoslavensku zemlju stvarajući na taj način solidne temelje novoj, većoj i sretnijoj Jugoslaviji. U ime Kongresa izražuje zadovoljstvo zbog postignutog sporazuma između predsjednika Kraljevske Vlade Dra. *Ivana Šubašića* i predsjednika Narodnog Komiteta za Oslobođenje Jugoslavije, Maršala *Josipa Broza Tita*, čvrstim uvjerenjem, da će se na osnovu ovoga sporazuma koordiniranom akcijom svih naših nacionalnih snaga doprinijeti što skorijem oslobođenju domovine i njenom konsolidovanju. Osuđuje zatim sve narodne izdajice na čija djela pada krvavo prokletstvo našega naroda koji će im suditi onako, kako su zaslužili.«⁸⁸

U nastavku govora Kukolj »pozdravlja naročitim oduševljenjem spajanje herojskih ruskih armija na našem nacionalnom teritoriju sa borcima Narodne Oslobođilačke Vojske« te »potcrtava važnost ideje o sveslavenskoj uzajamnosti u cilju zbližavanja i udruženja svih slavenskih naroda za stvaranje zajedničke odbrane i kulturnog i ekonomskog stapanja cjelokupne slavenske zajednice«. Na kraju je oštro napao »povampireni italijanski imperijalizam kojega osuđuje kao stalnog uzročnika međunarodnih sukoba, uvjeren, da će se nakon ovoga rata povratiti u sklop Jugoslavije svi oni krajevi, koji Jugoslavenima etnički pripadaju i na koje naš narod imade historijski neosporno pravo posjeda«.

Kongres je prihvatio »Ustanove JNO u Južnoj Americi« koje imaju 18 članova.⁸⁹ U čl. II govori se o »značaju« JNO koja je »udruženje svih učlanjenih Jugoslavena i njihovih potomaka inspirisanih patriotskim duhom I. og Velikog Zbora Jugoslavenske Narodne Obrane, održanog u Antofagasti 1916. godine«. O »svrsi« JNO govori čl. III i prema njemu organizacija »pruža moralnu i materijalnu pomoć borbi za oslobođenje Jugoslavije, u duhu narodnog jedinstva i potpune ravnopravnosti svih Južnih Slavena na cijelom njihovom historičkom i etničkom području, kao i za političku i ekonomsku konsolidaciju u zemlji«.

Kongres je nastavio zasjedanje i sutradan. Prije podne jedina točka dnevnog reda bila je prijedlog kako organizirati iseljništvo poslije rata. Predlagatelj je bio Andro Kukolj. Smatrao je da iseljeničke probleme treba rješavati »sporazumno i u najužoj saradnji između nadležnih državnih faktora i samog iseljništva«. Predložio je da se JNO održi i nakon rata te da se od svih iseljeničkih organizacija formira Jugoslavenski

⁸⁸ Isto, str. 72.

⁸⁹ A-CIMIN, IA, fasc. 75a.

iseljenički savez »sa jedinstvenim vođstvom, kojemu bi bila svrha zaštita zajedničkih interesa, međusobno pomaganje, održavanje narodnog duha i širenje kulture, podizanje nacionalnog prestiža u zemljama emigracije i uspostava neposrednije duhovne i ekonomske veze sa domovinom«. Zatim je predložio osnivanje iseljeničke banke, tiska, škola itd.⁴⁰

Budući da je zbor JNO na Pacifiku formalno bio prekinut kako bi se održao kongres JNO za Južnu Ameriku, poslije podne 3. studenog nastavljeno je njegovo »zaključno zasjedanje«. Zbor je prihvatio sve zaključke kongresa, a JNO na Pacifiku postao je »pravno i faktično sastavni dio proširene organizacije Jugoslovenske Narodne Obrane u Južnoj Americi«. ⁴¹ S tim u skladu Centralna uprava JNO na Pacifiku podnosi ostavku te dobiva razrješnicu »uz jednoglasnu pohvalu za njenu vrlo plodnu, iako kratkotrajnu, djelatnost«. ⁴²

No ni taj posljednji čin nije prošao bez uzbuđenja. Predsjednik zbora Kuzma Restović obavijestio je naime delegate o pismu koje su mu 31. listopada uputili Boško Babarović i Zvonimir Surić, bivši predsjednik i tajnik Centralne uprave. Pismo je pročitano, ali nije citirano u zapisniku. Saznajemo tek da potpisnici »prigovaraju odlukama Zbora i smatraju neke postupke tobože nepravilnim«. ⁴³ To je izazvalo »negodovanje među delegatima« koji, između ostalog, zahtijevaju od bivše Centralne uprave »da u što kraćem roku izvrše predaju arhiva, novca i ostale imovine JNO kojom su upravljali u ruke predsjednika JNO u Južnoj Americi g. ANDRE GUIĆA«. Sadržaj toga pisma umnogome bi nam objasnio zakulisane radnje koje su se odvijale za vrijeme kongresa. Samo na temelju njega i službenog zapisnika kongresa mogli bismo doći do relevantnih zaključaka. No, u nedostatku toga, naruku nam idu druga dva pisma. ⁴⁴ U prvom, koje su u Santiagu 24. ožujka 1945. potpisali Babarović i Surić, govori se o »tajnom planu« kojim je »umjetno stvorena većina« vodila kongres. Oni navode mnogo zamjerki formalne naravi. Iz pisma saznajemo da je tajnik kongresa Ivo Agnić najprije odbio da potpiše zapisnik a zatim je to učinio »na uporno traženje Glavnog Odbora«, ali uz popratno pismo u kojemu se navode teške optužbe na račun Andre Kukulja koji da je sastavio zapisnik »kako je njemu konveniralo«. O Kukulju se u pismu kaže:

»Gosp. A. Kukulj, delegat i predstavnik Ogranka 'Dalmacija', koji je sa položaja državnog činovnika svojim radom protiv Jugoslavenskog oslobodilačkog pokreta podijelio jugoslavensku naseobinu u Punta Arenasu, želio je, dabome, da mu se povjeri sastav zapisnika. Ta će se njegova želja još bolje razumjeti, ako se kaže da su predstavnici Centralne uprave pružili predsjedniku Zbora nepobitnih dokaza o tome, da je uprava spomenutog Ogranka sa 1. oktobra pr. g. pismeno isključila iz orga-

⁴⁰ Kao bilj. 8, str. 78.

⁴¹ Isto, str. 80.

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Pisma su objavljena u *Jugoslavenskom iseljeničkom vjesniku*, Buenos Aires, 2. VIII 1945.

nizacije oko 150 članova, koji su bili u zaostatku sa uplatom članarine; da su delegati za Zbor imenovani na skupštini Ogranka od 8. istog mjeseca, kojoj isključeni članovi nisu smjeli niti prisustvovati; da se je na istoj skupštini donio zaključak, da se isključene članove ponovno unese u registar članstva Ogranka do konca godine, kako bi delegati i njih mogli da predstavljaju na Drugom Redovitom Zboru i na Kongresu u Antofagasti, i ako se konačno istakne, da je Verifikaciona komisija delegatima Ogranka 'Dalmacija' ipak priznala reprezentaciju tih oko 150 isključenih članova, i tako na traženje gosp. Kukolja sankcionirala čin, koji se kosi sa najelementarnijim načelima prava i demokratije.«

Najteža je optužba u pismu da »članovi JNO na Pacifiku nisu imali nikakvog učešća u zaključcima Drugog Redovitog Zbora svoje organizacije ni Kongresa Jugoslavenskih narodnih obrana u Južnoj Americi, i da su rad i postupak na spomenutim sastancima bili potpuna negacija demokratskih načela i onog demokratskog duha, kojim je bila inspirisana JNO na Pacifiku«.

Za grupu koja je na kongresu iznijela pobjedu kaže se da je pred članstvo izišla kao »pristaša Pokreta Narodnog Oslobođenja i Avnoja, koje je do jučer sabotirala na korist reakcionarnih krugova jugoslavenskih vlada u Londonu«. Ona »nije birala sredstva da izbriše svoju političku prošlost«. Sutradan (25. ožujka 1945) članovi bivše Centralne uprave JNO na Pacifiku šalju pismo Zvonimiru Medoviću, predsjedniku Ogranka JNO »Jadran« u Santiagu, u kojemu podnose ostavku na članstvo u organizaciji. Govoreći o zboru i kongresu, oni ističu:

»Što se tiče Zbora u Antofagasti, on se je održao uglavnom na tajnim sastancima nekog broja delegata, kojemu ste pripadali Vi i drugi delegat Ogranka 'Jadran', gosp. Andro Guić. Na tim se je sastancima organizovala neka umjetna većina. Tome je mnogo pomogla uprava Ogranka 'Kosovo' [u Antofagasti, op. Lj. A.], kojoj je Centralna Uprava pogrešno ali dobronamjerno dala ovlaštenje da prima punomoći od Ogranka, jer je primljene punomoći 'en blanco' ispunila imenima onih svojih članova, za koje je unaprijed znala kako će glasati. [. . .]

U pogledu lica koja sačinjavaju Glavni odbor, poznato nam je, da ranije i sadašnje izjave najistaknutijih njegovih članova nisu u skladu sa programom, koji je organizaciji dao Zbor putem rezolucije. Predsjednik i tajnik su čak poslije Zbora izjavili da su pristalice Draže Mihajlovića. Ne razumijemo kako se može da radi u prilog Pokreta Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, koji je Dražu Mihajlovića proglasio izdajnikom i ratnim zločincem, a da se istovremeno bude pristaša ovog posljednjeg.

Bivši članovi Centralne uprave zamjeraju sadašnjem Glavnom odboru da se izjasnio za NOB kad '*Londonaska jugoslavenska vlada nije više postojala kao faktor jugoslavenske politike*'.«

U pismu se stavlja zamjerke pojedinim članovima Glavnog odbora. Borivoj Sbil nije htio potpisati izjavu od 7. ožujka 1944. »i stalno je i neumorno lomio koplja na sjednicama Centralne Uprave protiv Pokreta Narodnog oslobođenja, a u korist reakcionarnih krugova jugoslavenskih vlada u Londonu i Kairu«. Slično se navodi i za Nikolu Šimunovića. Najviše se pak prostora posvećuje Dušanu Tvrdoreki. O njemu se govori

nakon što se konstatira da »preokret nije bio iskren« i izražava čuđenje »zašto je predsjednik Zbora sa nekolicinom delegata onako energično ustao protiv toga, da se iznad predsjedničkog stola stavi već gotov natpis 'Smrt Fašizmu — Sloboda Narodu'«. »Ali da slika bude potpuna, postavljen je za urednika službenog glasila gosp. Dušan Tvrđoreka, bivši tajnik Središnjeg odbora JNO u Brazilu, koji je kao takav aktivno sudjelovao u kampanji protiv naše organizacije i protiv Pokreta Narodnog Oslobođenja Jugoslavije. Gosp. Tvrđoreka je u Buenos Airesu putem lista 'Jadransko' predstavio maršala Tita kao Sinišu Timotijevića, poznatog beogradskog bekriju, da ga tako pred neupućenim iseljeništvom omalovaži.

Gosp. Tvrđoreka je došao u Chile u tajnoj misiji. On je tu misiju izvršio na potpuno zadovoljstvo onih, koji su mu je povjerovali, i sada ostaje ovdje i plaća ga organizacija novcem onih istih Jugoslavena, koje je on kudio, jer su htjeli da slijede protivnike reakcionarnih jugoslavenskih Vlada.

Ovako isforsirano jedinstvo na kongresu imalo je za posljedicu nestabilnost JNO u narednom periodu. Nedostaju nam podaci da podrobnije rekonstruiramo rad JNO do početka 1947. godine, pa navodimo samo neke slabosti u organizaciji.

JNO u Peruu »pokušavala je da oteža rad Glavnom Odboru, potičući neka lična pitanja bez ikakve veze sa svrhom i našim dužnostima«.

Središnji odbor JNO iz Rio de Janeira nije se slagao s držanjem svojih delegata na Kongresu u Antofagasti a ni sa tamo donesenim zaključcima pa je raspustio organizaciju u Brazilu.

Iseljenici u Boliviji prekinuli su vezu s JNO još prije Kongresa u Antofagasti.

Odgadalo se i slanje pomoći u domovinu i to »najviše zbog onog gluhog doba koje je nastupilo u razdoblju prenosa formalne državne vlasti iz Londona u Beograd«. ⁴⁵ Tu je osobitu zabunu izazvala prisutnost Nikole D. Vilhara, koji je doduše bio načelnik propagandnog odjela Simovićeve vlade, ali je za boravka u Južnoj Americi već bio povezan s organima narodne vlasti u zemlji. Između njega i JNO došlo je do žestokog sukoba. U pismu Milanu Leontiću iz Buenos Airesa 10. travnja 1946. on se tuži na kampanju koju je protiv njega pokrenuo Dušan Tvrđoreka putem »Jugoslavenskog glasnika«. O tome obavještava i svoje nadležne u Jugoslaviji, »počam od dra Ribara, Kosanovića pa na dole«. ⁴⁶

Vilhara u obranu uzima Jugoslavensko republikansko udruženje iz Santiaga koje mu 19. travnja 1946. između ostalog javlja:

»E pa dobro; ovu zaslužnu organizaciju [JNO, nap. Lj. A.] pokopala je na zadnjem kongresu u Antofagasti skupina monarhističkog opredjeljenja, koja je, služeći se makinacijama službenika reakcije kao što su Tvrđoreka i Kukulji, prisvojila sebi vodstvo iluzorne Jug. Nar. Obrane u Južnoj Americi. Prigodom Vašeg zadnjeg boravka ovdje prošle godine, Vi ste imali prilike upoznati, da je vodstvo spomenutoga udruženja u

⁴⁵ Podaci izneseni na 3. kongresu JNO, Santiago 23—26. I 1947, a prema *Jugoslavenskom glasniku*, 21. III 1947.

⁴⁶ Pismo Nikole D. Vilhara Milanu Leontiću, Buenos Aires, 10. IV 1946, A-CIMIN, IA, fasc. 75 a.

istinu prožeto reakcionarnim duhom i ako na oko nastoji, da se prikaže priklonjeno režimu, koji si je izvojštio narod u domovini. [. . .]

Razabrali ste, da je to vodstvo u vrijeme Kongresa u Antofagasti, kad je uvidjelo da je nadošla mogućnost, da pobjedi pokret narodnog oslobođenja, promijenilo svoju taktiku i začelo da hvale divovske narodno-oslobodilačke borbe, čuvajući se međutim oprezno, da se nikako ne opredjeli za tadašnju privremenu vladu AVNOJ-a u nadi, koju je ipak još uvijek gajilo, da će kraljevstvo na svaki način konačno preoteti mah u domovini.⁴⁷ JNO je osobito slabio sukob s Babarovićem i bivšom Centralnom upravom. Oспорavajući valjanost kongresa u Antofagasti, Babarović i Centralna uprava ne samo da su povelili kampanju protiv Glavnog odbora JNO nego su odbijali predati prostorije i arhivu organizacije.

Što se tiče predstavnika nove jugoslavenske vlasti u Južnoj Americi, oni su imali delikatnu zadaću određujući svoj odnos prema JNO. U prvom redu JNO je imala ugled zahvaljujući svom djelovanju za vrijeme prvoga svjetskog rata. Osim toga, premda iz oportunitizma, ipak je prihvatila novo stanje u zemlji i to iskazivala s prilično rodoljubne patetike. Zatim, pojavio se na tom prostoru novi činilac, a to je neprijateljska emigracija sastavljena od poraženih kvislinških snaga u zemlji. U takvoj situaciji naši predstavnici nisu smjeli riskirati da olako odbace JNO kao neprihvatljivu iseljeničku organizaciju. S druge strane, nije bilo poželjno ni iskazivati veliku srdačnost prema njoj jer bi to iritiralo druge organizacije naših iseljenika koje su prije prihvatile NOB i koje su zapravo utemeljene kao reakcija na sporu evolucije JNO prema NOB-u. Zbog toga se šef jugoslavenske diplomatske misije general Ljubomir Ilić odazvao pozivu da prisustvuje svečanoj sjednici Glavnog odbora JNO upriličenoj u njegovu čast 12. studenog 1946. U prigodnoj besjedi bio je prilično oprezan rekavši za »političko-nacionalni stav« JNO da je »korektan«, i završivši: »Domovina ne traži od vas ništa više nego lojalnost i slogu, jer samo slogom moći ćete biti korisni sebi i domovini.«⁴⁸

Treći kongres JNO održan je u Santiagu od 23. do 26. siječnja 1947. godine. Jedinu izvor o njemu koji zasad posjedujemo jest »Zapisnik Trećeg Redovnog Kongresa Jugoslavenske narodne obrane u Južnoj Americi održanog u Santiagu de Chile, 23, 24, 25. i 26. januara 1947. godine«, koji je tiskan u »Jugoslavenskom glasniku« od 21. ožujka 1947. godine. Prema zapisniku kongres je protekao u duhu jedinstva i bez konflikata. JNO je prikazana kao organizacija koja potpuno podržava stanje u novoj Jugoslaviji. Pozornicom dominira golemi portret Josipa Broza Tita, kojemu je upućen pozdravni brzojav. Nešto drukčije svjetlo na JNO u vrijeme održavanja kongresa baca list »Borba«, bilten »Kulturnog društva Jugoslavija«. U broju 15 od veljače 1947. godine pod naslovom »Jugoslavenska narodna obrana izostaje u svom patriotskom radu« stavljaju se mnogobrojne zamjerke toj organizaciji. U prvom redu zamjera joj se pasivnost umjesto da »energično nastupi protiv svih laži i kleveta

⁴⁷ Pismo su potpisali Andreas Mitrović, predsjednik, i dr Hugo Roskam S., tajnik, A-CIMIN, IA, fasc. 75 a.

⁴⁸ Kao bilj. 45.

koje neprijatelji naših naroda žele da unesu u svjetsku javnost i da prave zabunu kod našeg zdravog iseljeničtva«. Predbacuje joj se što se ne može riješiti Tvrdoreke koji »i na dalje pravi zabunu u naseobini, podcjenjivanjem i napadajima«. Za tek održani kongres kaže se da je »morao biti prema današnjim prilikama internacionalnih natezanja, jedan od najznačajnijih, a nije bio«.

Ocjena rada JNO za vrijeme drugoga svjetskog rata bila bi nepotpuna kad ne bismo barem pokušali odrediti kadrovsku osnovicu na kojoj je počivala. Što je stajalo iza kongresa, zborova, ogranka, službenog glasila, okružnica, sukoba itd.? Na to pitanje nije teško odgovoriti jer je JNO bila kadrovska organizacija. Njezina osnovna organizacijska jedinica bio je ogranak koji su sačinjavale učlanjene osobe s točno određenim pravima i dužnostima. Kako je učlanjenje bilo s jedne strane dobrovoljno a s druge bez nekoga posebnog rizika, pretpostavljamo da je kvantitativno opredjeljenje iseljenika za JNO bilo približno njezinu članstvu. Preciznih podataka o ukupnom broju članova JNO nemamo. Imamo precizne podatke samo o ograncima i članstvu JNO na Pacifiku za vrijeme održavanja drugoga redovnog Zbora, potkraj listopada i na početku studenoga 1944. godine. Stanje je tada bilo ovakvo:⁴⁹

Ime ogranka	Mjesto	Država	Broj
Jadran	Santiago	Čile	404
Jugoslavija	Valparaiso	Čile	75
Dalmacija	Punta Arenas	Čile	406
Bosna	Porvenir	Čile	30
Brač	Ovalle	Čile	36
Osveta	Coquimbo	Čile	59
Zadar	Copiapó	Čile	30
Kosovo	Antofagasta	Čile	293
Cetinje	Calama	Čile	32
Istra	Chuquicamata	Čile	35
Dušan Simović	Pedro de Valdivia	Čile	35
Biokovo	Tocopilla	Čile	58
Vis	Iquique	Čile	65
Velebit	Oruro	Bolivija	210
Aleksandar I.	Cochabamba	Bolivija	38
Neretva	Lima	Peru	179
Ukupno			1985

Na temelju podataka kojima raspoložemo možemo sa sigurnošću tvrditi da je to osnovica organizacije. Točne brojke o članstvu JNO na Atlantiku nemamo ali su one zacijelo male. Ne moramo se složiti s tvrdnjom

⁴⁹ Kao bilj. 8, str. 10.

suparničkog društva u Argentini, »Slobodne Jugoslavije«, da je JNO u Argentini »spala [1945, nap. Lj. A.] ne više na ogranke, jer ih nema, nego nešto odprilike na 20 [dvadeset članova] koji se skrivaju, jer ih je stid da se bilo gdje pojave, radi izolacije kojom ih je nadario naš narod ovdje»,⁵⁰ ali smatramo da nije ni daleko od istine. Barem što se tiče godine za koju se podatak iznosi. Nešto ranije broj članova JNO u Argentini bio je sigurno veći, no na cijelom Atlantiku nikada se nije ni malo približio broju u Čileu. Uostalom, na to ukazuje i činjenica o utjecaju u organizaciji. U tijeku cijelog razdoblja koje smo istraživali u JNO se nije nametnula ni jedna osoba s Atlantika.

Prema kraju rata, a osobito nakon njega, ogranci i članstvo JNO osipali su se na cijelom prostoru gdje se »prostirala«. O tome govori i podatak da je na kongresu JNO 1944. bio zastupljen 21 ogranak, odbor, potcentrala i središnji odbor, dok je na kongres JNO 1947. svoje delegate poslalo (ili, bolje reći, delegiralo osobe iz Čilea, odnosno Santiaga) 11 ogranka i Središnji odbor JNO za Argentinu.

Na temelju izloženog možemo pretpostaviti da ukupan broj članova JNO u Južnoj Americi za vrijeme drugoga svjetskog rata jedva da je ikad prelazio 2500.

JNO nije bila jedina organizacija naših iseljenika u Južnoj Americi koja je zauzimala stajalište prema događajima u domovini za vrijeme drugoga svjetskog rata. To su činile i druge organizacije koje su nastale uglavnom kao reakcija na držanje JNO prema NOB-u. Naime, čim su u Južnu Ameriku počele stizati vijesti o borbi partizana protiv okupatora a pasivnom držanju pa i suradnji četnika s njima, dobar dio iseljenika počeo se udaljavati od JNO i formirati posebne grupe koje su osuđivale Dražu Mihailovića i kraljevsku vladu u izbjeglištvu a podržavale NOB s maršalom Josipom Brozom Titom na čelu.

Ovdje ćemo dati osnovne značajke nekoliko takvih organizacija.

Prva organizacija naših iseljenika koja je nastala mimo JNO jest »Jugoslavenski odbor za pripomoć Crvenom križu SSSR-a«. Budući da je utemeljena još 1941. godine, ona nije nastala kao reakcija na politiku JNO (s kojom je surađivala), no ipak smatramo korisnim dati osnovne crte njezine djelatnosti.

Iako je u nazivu istaknuto da je taj Odbor u funkciji pomoći drugoj zemlji, njegovi su članovi smatrali da svojim akcijama pridonose i »brat-skoj pomoći za naše oslobođenje kao spas pogažene i uciviljene nam domovine«. Oni su 4. studenog 1941. godine uputili okružnicu u kojoj je između ostalog stajalo:

»Danas, draga braćo, naša sloboda zavisi najveće o našoj braći Rusima, koji krvavo ali junački se bore protiv vječitom dušmaninu nas sviju Slavena. Naša zadaća i naša dužnost sastoji se da u ovim tužnim danima podpomognemo našu braću, jer o njihovoj slobodi i pobjedi zavisi naša

⁵⁰ *Jugoslavenski iseljenički glasnik*, 8. XI 1945.

sloboda.«⁵¹ U okružnici se navode i imena članova tada još Privremenog odbora, a to su: Andrija Marinović, Luka Zoranić, Antun Culić, Radomir Depolo, Viktor Bočić, Stjepan Buljević, Bartul Sisejković, Jakov Kristić, Ivan Boban, Antun Milevčić i Ivan Dulčić. Od njih se kasnije konstituirala ova uprava odbora: Andrija Marinković Mladinić (predsjednik), Radoslav Depolo Carević (tajnik), Jakov Kristić Stapić (blagajnik), te Ivan Boban Marinović, Antun Milevčić Peronja, Ivan Dulčić Maroević, Antun Culić Kordić, Stjepan Buljević Glavinić, Bartul Sisejković Blašković, Luka Zoranić Tomičić i Nikola Tomić Sarjanović (odbornici). Odbor se obratio na »našu braću u našim kolonijama na Pacifiku«, kojima je preporučao da prikupljenu pomoć »direktno pošalju preko Ruskog Ministra u Washingtonu sa svim potpisima.«⁵²

Dostupna su nam samo dva odgovora na tu okružnicu. Centralna uprava JNO na Pacifiku na sastanku 5. studenog 1941. odlučila je da se »sadržina pisma saopći Upravi Ogranka 'Jadran' kako bi se [...] moglo da poduzme sakupljanje doprinosa.«⁵³ A »Jugoslavenski dom u Chileu« iz Santiaga u svom odgovoru od 10. prosinca 1941. bio je mnogo određeniji:

»Gest naše omladine zaslužuje svaku pohvalu i nama nedostaje nego, da taj privremeni odbor podržimo i podupremo u hvalevrijednu podhvat, koji odgovara plemenitosti naših slavenske duše i srca.

Samo dalje draga braćo bez sustezanja, jer ma i kako maleni bio obol on će doći iz srca k bratskom srcu ruskog naroda koji će nam izvojšiti slobodu i ponovno ujediniti naš izmrcvareni jugoslavenski narod.«⁵⁴

O svom konstituiranju Odbor obavještava Maksima Litvinova, poslanika SSSR-a u SAD. U pismu od 21. veljače 1942. javlja o pošiljci od 611.05 američkih dolara, i nastavlja:

»I ako smatramo da ova svota, po sebi neznatna, neće ublažiti na vidljiviji način nadljudsko stradanje i žrtve od mnoge junačke braće S.S.S.R. koji su pali ranjeni boreći se u zaštiti slobode i u obrani temeljnih početaaka demokracije i civilizacije. U sigurnosti da ćete Vi, gospodine Poslaniče, shvatiti, to ima za nas jedno veliko moralno značenje. Ovaj neznatni doprinos u prilog slobode, predstavlja naš duhovni udio u borbi koju danas vodi naša Mačuska Rusija, koja se u ovim preteškim časovima zalaže za cijelo čovječanstvo; znači da mi širokogrudno solidarišemo sa Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika, i da očekujemo da će u jednoj što skorijoj budućnosti Jugoslavija i sve ostale Slavenske Države odrešito ući da stvore dio među S.S.S.R., jer to će biti najefektniji bedem protiv naci-fašističkog grabeža i svakog drugog imperijalističkog napadača.« Pismo završava poklikom: »Živjelo sjedinjenje svih slavenskih država!«⁵⁵

⁵¹ A-CIMIN, IA, fasc. 75 a.

⁵² Isto.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

Odboru je u ime poslanika odgovorio tajnik poslanstva A. Petrov istaknuvši da »sa velikim osjećajem i oduševljenjem cijeni požrtvornost oko sabiranja pripomoći za našu Crvenu Vojsku«. ⁵⁶

Iz dostupnih izvora nije nam poznato kolikog je maha dobila ta akcija.

Zahvaljujući aktivnosti Nikole Vilhara na početku 1942. godine dolazi do približavanja naprednih iseljeničkih društava i JNO u Argentini. Štoviše, u početku lipnja te godine u JNO pristupaju ova iseljenička društva: Ogranak Dock Sud, Jugoslavensko-argentinsko kulturno društvo, Jugoslavenski demokratski klub, Ogranak Vicente Lopez, nezavisno glasila »Slobodna Jugoslavija«, a društva slovenskih iseljenika D. K. D. Ljudski oder, S. P. D. Ivan Cankar i G. P. D. S. Naš dom zastupao je Meddruštveni odbor.

U svečanoj izjavi danoj u povodu ulaska tih društava u JNO bilo je naglašeno da se proširena JNO neće baviti politikom nego da će se isključivo posvetiti radu na oslobođenju i ekonomskoj obnovi zemlje. I ovako proširena JNO podržavala je kraljevsku vladu u Londonu.

No sklad nije dugo trajao. Novopridošle progresivne grupe nisu imale adekvatan utjecaj na politiku JNO, koju je kreirao njezin Centralni odbor. Rascjep je bio neizbježan to više što je tim snagama išao naruku razvoj situacije u zemlji iz koje su počele pristizati vijesti o izdaji Draže Mihailovića.

Progresivna društva napuštaju JNO već u jesen 1942. godine i osnivaju Projugoslavenski komitet JNO. No nešto zbog unutrašnjih argentinskih prilika (državni udar generala Juana Perona u lipnju 1943. godine, nakon čega je umnogome otežan rad svim progresivnim društvima) a nešto zbog nejedinstva, ni nova organizacija nije se uspjela održati te se ubrzo raspala, a među napredno orijentiranim iseljenicima ponovo se ukazala potreba za osnivanjem vlastite organizacije.

To je imala biti »Slobodna Jugoslavija«, za čije je osnivanje pokrenuta inicijativa u rujnu 1943. godine. Prema riječima pokretača te organizacije njezinu je osnivanju prethodila ovakva politička situacija među našim iseljeništvom u Argentini:

»Kad je naša zemlja bila napadnuta i izdajstvom slomljene njene snage [...] kod iseljeništvu pobudila se je želja da se pomogne našoj braći u domovini moralno i materijalno. Širom svijeta osnivali su se odbori za pomoć našem narodu, a to isto učinili smo i mi ovdje u Argentini. A što se je dogodilo? Prijatelji i sluge domaćih izdajica nijesu ostali po strani. Uvukli su se u naše redove sa rušilačkim namjerama, nedozvoljavajući na taj način ujedinjenje našeg iseljeništvu i onemogućujući stvarnu pomoć našoj junačkoj braći u domovini.

Naša namjera je da otkrijemo one narodne neprijatelje, koji se kriju u janjećoj koži. Osnovana je za pomoć našoj braći jedna organizacija koja je nosila ime 'Jugoslavenska narodna obrana' (u kojoj je bilo svega osim narodnog). Naše iseljeništvu, videći nužnu potrebu za pomoć našoj braći, začas je zaboravilo na ove narodne 'prijatelje' i pohitalo samo

⁵⁶ Isto.

da bi doprinijelo svoj dio da ublaži muku i patnju svojoj braći u otadžbini. Ali nažalost bilo je gorko prevareno. U ovoj organizaciji, stvarno se ometalo svaki rad ozbiljne pomoći narodu i domovini jednim protudemokratskim postupanjem vodstva. Na ovaj način pravim i čestitim narodnim sinovima nije ostalo drugo već da ih ostave same i da traže načine da stvore drugu organizaciju, bez ovih puzavaca. Stvorena je druga organizacija, naime, 'Comité Pro Yugoesslavia — J.N.O.', ali i ovdje su se pojavili intriganti, ulizice i rušitelji naše narodne stvari [. . .] koji su uspjeli da sruše sve ono što je učinjeno po ovoj svetoj stvari. U čitavom ovom razornom radu, metnuo je svoje prljave prste, kada je došao ovamo, 'vrlji' vođa fašističke organizacije 'Orjune', Dr. Grga Anđelinović. [. . .] Naš narod ne trpi izdajstva. Zbog izdajstva i bez ikakvog oklijevanja, osudio je i proglasio izdajnikom Dražu Mihajlovića; a na *isti* način će se da postupi sa svima onima koji među nama slično rade. Naša namjera je: rušenje neprijatelja i narodnih izdajnika, pa ma bilo gdje se oni nalazili i ma tko oni bili. Zbog svih ovih poznatih ulizica, izdajnika i neprijateljskih agenata, naše iseljništvo se nalazi pocijepano. Svrha agenata i prijatelja starih režima bila je, i ostaje, ista: da naše iseljništvo ne okupe oko jedne velike i masovne narodne organizacije, koja bi mogla da pomogne našem hrabrom narodu, koji se viteški bori i proljeva svoju krv da uspostavi jednu bolju, sretniju, napredniju i demokratsku Jugoslaviju.⁵⁷

Politička platforma toga društva dana je u prvih pet točaka Rezolucije koju su za Privremeni upravni odbor potpisali Petar E. Zaferin (predsjednik) i Ivo Kovačević (tajnik):

»1) Okupiti u ovaj pokret čitavo naše iseljništvo, bez razlike spola, vjerske, političke i nacionalne pripadnosti, koje će imati za cilj jedino i isključivo moralno i materijalno pomaganje braći u Domovini u okviru ovdašnjih pozitivnih zakona.

2) Izjavljujemo da nemamo ništa zajedničkog sa Jugoslavenskom narodnom Odbranom (Sgo. del Estero 629) ni sa 'Comité Pro Yugoesslavia J.N.O.', imajući u vidu da jedna i druga organizacija samo rade na cijepanju naše kolonije i na taj način samo štete našem narodu u Domovini.

3) Izjavljujemo potpunu solidarnost Narodnom Protufašističkom Vijeću [AVNOJ-u, nap. Lj. A.] i njegovom civilnom predsjedniku Dr. Ivanu Ribaru, Narodnoj Oslobođilačkoj Vojsci i njenom Vrhovnom Komandantu Titu.

4) Osuđujemo Dražu Mihajlovića kao narodnog izdajnika, koji se bori protiv Oslobođilačke vojske, saradjujući sa njemačko-talijanskim okupatorima.

5) Osuđujemo isto tako Kvislinge Jugoslavije: Nedića, Pavelića, Popovića kao proste razbojнике i izdajnike svoga naroda.⁵⁸

Glasilo organizacije bilo je »Slobodna Jugoslavija«, i po njemu je uostalom i dobila naziv. Kad je u listopadu 1943. »Slobodna Jugoslavija« (glasilo) bila zabranjena, izdano je nekoliko brojeva lista »Glas naroda«

⁵⁷ Iz »Proglasa« za osnivanje Slobodne Jugoslavije, A-CIMIN, IA, fasc. 75.

⁵⁸ Isto.

»ilegalnog karaktera«,⁵⁹ da bi se nastavilo izdavanjem »Glasa domovine« koji je imao »isti pravac« kao i »Slobodna Jugoslavija«. ⁶⁰ No i taj je list zabranjen, pa ga je naslijedio »Jugoslavenski iseljenički vjesnik« koji, u stvari, predstavlja nastavak ovih prvih dva.⁶¹ Kad je u listopadu 1944. godine argentinska vlast skinula zabranu sa »Slobodne Jugoslavije«, jedna grupa iseljenika počela je ponovo izdavati taj list, ali se tome suprotstavilo rukovodstvo udruženja »Slobodna Jugoslavija«. ⁶² Tako je došlo do spora, pa su u isto vrijeme izlazile dvoje novine naših iseljenika s prividno jednakom koncepcijom.

Povoljnije prilike za političko djelovanje u Argentini 1944. godine omogućile su konačno održavanje osnivačkog kongresa »Slobodne Jugoslavije« 30. VII 1944. godine u Buenos Airesu. Tada je izabran ovaj Centralni odbor organizacije: Ante Paparela (predsjednik), Gašpar Štabar (prvi potpredsjednik), Slavko Tonkov (drugi potpredsjednik), Tripko Perišić (treći potpredsjednik), Ante Tulić (glavni tajnik) i Franjo Valgoni (tajnik). Uz upravu izabran je i odbor organizacije od 12 članova.

Na kongresu su istaknuti ovi glavni ciljevi »Slobodne Jugoslavije«: »prikupljanje materijalne pomoći NOB-i i narodu u domovini, u koju svrhu će se diljem Argentine gdje god ima naših iseljenika osnivati pododbori Slobodne Jugoslavije«.

Na kongresu je donesena i rezolucija. U njoj se priznaje AVNOJ i maršal Tito kao Vrhovni komandant NOV i predsjednik NKOJ-a. U rezoluciji nema izjašnjavaња o budućem državnom uređenju Jugoslavije, ali se ističe da iseljenici prihvaćaju svako uređenje koje bude zasnovano na demokratskim principima. U njoj se također osuđuju kvislinzi, pozdravlja sporazum Tita i Šubašića te iskazuje želja da se pomogne domovini »svim raspoloživim snagama«.

Prema vlastitoj ocjeni »Slobodna Jugoslavija« bila je »jedina organizacija u Južnoj Americi« koja već od svog osnutka »stoji na stanovištu principa narodno oslobodilačkog pokreta«, štoviše, koja je »dio tog pokreta u ovoj dalekoj pozadini«. ⁶³

Također prema vlastitoj procjeni, neposredno nakon rata »Slobodna Jugoslavija« imala je »mnogo hiljada članova diljem čitave Argentine« i »ništa manje nego svojih 51 ogranak«. ⁶⁴ U svakom slučaju značenje te organizacije, koju su sačinjavale progresivno orijentirane iseljeničke grupe, bilo je veliko, osobito ako se uspoređi s JNO koja je prema kraju rata gotovo prestala postojati u Argentini.

Reagirajući na politiku JNO u Čileu iseljenici u samom sjedištu te organizacije (Santiagu) osnivaju Jugoslavensko republikansko udruženje.

⁵⁹ Prema pismu Slobodne Jugoslavije Andreasu Marinoviću, Buenos Aires, 24. XII 1943. A-CIMIN, IA, F. 75.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Pismo Slobodne Jugoslavije Andreasu Marinoviću, Buenos Aires, 13. X. 1944, A-CIMIN, IA, fasc. 75.

⁶² Isto.

⁶³ *Jugoslavenski iseljenički vjesnik*, 8. XI 1945.

⁶⁴ Isto.

Utemeljenju te organizacije prethodilo je nekoliko akcija. Najprije je grupa od 93 iseljenika na sastanku u Santiagu 27. veljače 1944. godine donijela rezoluciju u kojoj se pod točkom 1. navodi:

»1) Potpisani priznajemo 'Vladu Narodnog Oslobođenja', koju pretsjeda Dr. Ivan Ribar i stoji pod vodstvom Maršala Josipa Broza (Tita), kao jedinu vladu Jugoslavije i dosljedno tome odbijamo monarhičnu vladu u inozemstvu.«⁶⁵

Ipak, u namjeri da izbjegnju nepopularnu etiketu da su razbijači jedinstva kolonije (kojega zapravo nema), potpisnici su odugovlačili s osnivanjem zasebne organizacije. Čak je 24. kolovoza 1945. u prostorijama JNO održan jedan sastanak na kojem se pokušalo postići izmirenje između Glavnog odbora JNO i bivše Centralne uprave, inicijatora osnutka nove organizacije.⁶⁶ Pokušaj nije uspio pa se Odbor, sastavljen od Petra M. Obuljena, Andrije Marinovića Mladinića, Marka Matjašića i Marka Vodanovića, obraća iseljeničtvu Manifestom iz Santiaga 31. listopada 1945. godine. U Manifestu se ovako ocjenjuje razdoblje od kongresa u Antofagasti: »Protekla je godina dana poslije Zbora u Antofagasta i Jugoslavenska Narodna Obrana ustraje nepristupačna za one elemente koji su ju napustili zbog njezinog krzmanja prema novoj ideologiji Pokreta Narodnog Oslobođenja u Jugoslaviji. Štoviše, tokom istog vremena odalečili su se od organizacije mnogobrojni članovi, prestale su da praktično postoje Jugoslavenske Narodne Obrane u Rio de Janeiro i u Buenos Airesu i, konačno, javno je zanijekao Glavnom Odboru Jugoslavenske Narodne Obrane u Južnoj Americi svoju suradnju njen najvažniji ogranak, onaj iz Peru-a, iz razloga što spomenuti Glavni odbor uporno ustraje, da na svaki način i pošto poto uzdrži u svojoj službi, i sa ulogom kao svoga pravoga nadahnitelja osobu koju Jugoslaveni čitave Amerike poznaju kao najžučljivijeg neprijatelja Pokreta Narodnog Oslobođenja u Jugoslaviji i za kojega znadu, da je sa svim silama radio protiv patriotskih ciljeva Pokreta i da je okaljao njegovog vođu maršala Tita.«⁶⁷

Ustvrdivši da su svi pokušaji sporazuma propali, potpisnici Manifesta predlažu »osnutak jedne nove ustanove, koja će da odgovara pravim ciljevima za koje su se naši narodi junački borili i koja će da bez kakove pritajene misli usvoji program Pokreta Narodnog Oslobođenja u Jugoslaviji«.

Osnivačka skupština Jugoslavenskog republikanskog udruženja održana je u Santiagu 4. studenog 1945. godine. Njegovu su upravu sačinjavali: Andrija Marinović (predsjednik), Milan Leontić (blagajnik) te Petar Obuljen, Hugo Roskam, Marko Vodanović i Ivan Jelinčić (članovi uprave).⁶⁸ Glavna zadaća Udruženja bila je da u zajednici s drugim progresivnim društvima naših iseljenika upriliči kongres Južnih Slavena

⁶⁵ Iz »Rezolucije koju su odobrili i potpisali svi prisutnici, njih 93, na sastanku održanom u Santiago (Chile), dne 27. veljače 1944.«, A-CIMIN, IA, fasc. 74.

⁶⁶ Izvještaj pregovora sa Glavnim odborom JNO u Santiagu, održan 24. avgusta 1945 u 20,30 sati u prostorijama J.N.O. u Jugoslavenskom domu, A-CIMIN, IA, fasc. 74.

⁶⁷ Manifest je dan pod naslovom »Sunarodnjaci!«, A-CIMIN, IA, fasc. 74.

⁶⁸ Zapisnik začetnog zasjedanja konstituirajuće skupštine održane u nedjelju 4. studenoga 1945. u Santiago (Chile), A-CIMIN, IA, fasc. 74.

u Južnoj Americi te da se eventualno formira jedna institucija koja bi koordinirala rad tih društava.

Sa skupštine je upućena »putem radija« ova poruka Josipu Brozu Titu: »Sa današnje skupštine Jugoslavenskog republikanskog udruženja u Chile pozdravljamo Vas i Vaše suradnike uvjerenjem da na skorim izborima pobijedi istinska narodna volja, koja je jedina kadra da obezbijedi socijalnu pravdu te političku i ekonomsku konsolidaciju Jugoslavije u okviru federativne republike. Energično osuđujemo sve one koji u domovini i u inostranstvu slijede da rade protiv ostvarivanja onih visokih ideala za koje su naši narodi podnijeli tolike žrtve i koji su konačno osigurali sjajnu ulogu i pobjedu pokreta narodnog oslobođenja. Izjavljujemo vladi našu nepokolebljivu odanost i безусловnu saradnju u traženju da se Jugoslaviji prisajedine svi njezini teritoriji. Smrt fašizmu sloboda narodu.«⁶⁹

Udruženje je o svom utemeljenju obavijestilo društva naših iseljenika i ogranke JNO. Reakcije su bile različite. Ogranak JNO iz Iquique (Čile) izrazio je žaljenje što je osnovano novo društvo shvativši to kao »cijepanje napora« za pomoć domovini.⁷⁰ U opsežnom odgovoru Jugoslavensko republikansko udruženje izlaže svoju platformu u kojoj je naglasak stavljen na moralnu i političku pomoć novom sistemu u zemlji. Ističući da je materijalna pomoć »jednostrana i po tome nedostatna«, u odgovoru konstatira: »Jednako, a možda i više nego u materijalnom pogledu, potrebno je, da se Domovini osigura tolikim žrtvama postignuti politički sistem te mirni opstanak i normalni razvitak njene pučke vlade. A u ovom radu pozvane su da aktivno saraduju naročito naseobine, jer ove imaju da osujete ne samo protunarodni rad, koji razvijaju u inostranstvu izdajice i reacionari, nego također, i to je baš od pretežne važnosti, da upoznaju pučanstva i vlade inostranih država o pravom demokratskom držanju našega naroda i neutralizuju propagandu, koju na štetu naše domovine provode napred spomenuti reacionari te uklonjeni političari i monarkisti uz pomoć kapitalističkih grupa, kojima je jedini cilj, da iskoriste bogata prirodna vrela, koja posjeduje Domovina.«⁷¹

Za razliku od Iquiquea, u glavnom gradu Perua Limi iseljenici su odmah pozdravili novo udruženje javljajući: »Osnivanje Jugoslavenskog Republikanskog udruženja bilo je primljeno u našoj koloniji sa iskrenim simpatijama, budući da je ono ispunilo jednu važnu prazninu u političkom životu naših iseljenika na Pacifiku. Program novog Udruženja kao i prokušani i iskreni patrioti koji su mu na čelu, garantijom su, da će ono uzeti u svoje ruke kormilo nacionalne svijesti i savjesti Jugoslavena u Chileu koje je reacionarna i nesposobna antofagastinska JNO zauvijek kompromitovala sa Kukoljima, Tvrđorekama i njima sličnima.«⁷²

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Prema pismu Jugoslavenskog republikanskog udruženja upravi Ogranak »Vis« Jug. Nar. Obrane u Južnoj Americi, Iquique, Santiago, 7. XII 1945, A-CIMIN, IA, fasc. 74.

⁷¹ Isto.

⁷² Pismo JNO Lima — Peru Jugoslavenskom republikanskom udruženju, Lima, 5. II 1946 (pismo su potpisali predsjednik Mato Galjuf i tajnik dr Nebojša Mrđenović), A-CIMIN, IA, fasc. 74.

Vlasti Nove Jugoslavije održavale su odnose s Udruženjem. Poslanstvo FNRJ iz Santiaga, u dopisu od 31. srpnja 1946, obavještava ga, »radi znanja i obaveštenja svojih članova«, da će u toku rujna Čile posjetiti diplomatska misija nove Jugoslavije koju sačinjavaju »prvoborci naših naroda« na čelu s general-majorom Ljubomirom Ilićem.⁷³

U Boliviji su kao reakcija na politiku JNO osnovani »Odbori Južnih Slavena«. Istaknuti iseljenik Nikomir Matković ovako je opisao prilike među našim iseljenicima za vrijeme drugoga svjetskog rata:

»Na dan napada na Jugoslaviju t.j. 6. 4. 1941. osnovala se je ponovno Jugoslavenska Narodna Obrana sa ograncima u La Paz-u, Cochabambi, Oruru, Potosi-u i Sucre-u. U prvo vrijeme i dok smo nasjedali lažnoj propagandi jug. Vlade iz Londona ista je napredovala dobro: uz učesće skoro cijele naseobine. Sa financijskog gledišta je isto tako uspjeh bio potpun. U više navrata se je slala pomoć Jug. Crvenom Krstu u Londonu i Ruskom (Sovjetskom) Crvenom Krstu. Kad se je početkom godine 1943. saznalo da nas se iz Londona vara, i da nije Mihailović taj koji se bori za Jugoslaviju, već da su to Tito i njegovi partizani, dalekovidniji zemljaci i protivnici reakcije počeli su se povlačiti iz J. N. O., ostali neko vrijeme neorganizirani, da koncem iste godine ili početkom godine 1941. osnuju Odbore Južnih Slavena u La Paz-u, Cochabambi i Oruru kao i Zemaljski Odbor Južnih Slavena u gradu Oruru. Ima skoro dvije godine da je JNO prestala djelovati. Fondovi iste su spašeni jer ih se je dodijelilo fondovima, kojima sada [lipanj 1946, nap. Lj. A.] raspoložu Koordinacioni Komiteti za Pomoć Jugoslaviji u Boliviji. Sa političkog gledišta stanje društava i udruženja je sada kako slijedi: Odbori Južnih Slavena u Oruru, La Paz-u i Cochabambi, Zemaljski odbor Južnih Slavena sa sjedištem u Cochabambi i Jugoslavensko Pripomoćno Društvo u Cochabambi su 100% sa Novom Jugoslavijom. Koordinacioni Komiteti za Pomoć Jugoslaviji u Boliviji u svim gradovima gdje postoje, kao i Zemaljski Komitet su neutralni (bili smo primorani postupiti tako radi fondova J.N.O.), dok su Jugoslavenski dom u La Paz-u, Jug. Dobrotvorno Društvo i Slavjansko Vatrogasno Društvo u Oruru tobož neutralni. Udruženje za Jedinstvo Jugoslavije je ogranak sličnih udruženja predvođenih po jug. reakciji iz Londona, te Fotića, Dominkovića, Cvjetića i ostalih.«⁷⁴

Rad odborâ Južnih Slavena imao je koordinirati Zemaljski (ili Ujedinjeni) odbor Južnih Slavena sa sjedištem u rudarskom gradu Oruru gdje je osnovana jedna od prvih naših iseljeničkih kolonija u Boliviji. Njegova je svrha bila:

- »1. Provesti jedinstvo Južnih Slavena u Južnoj Americi u njihovoj borbi protiv nazifašizma, a za pobjedu demokracije.
2. Obavještavati južnoamerikanske narode o našim južnoslavenskim i balkanskim problemima i pravima naših naroda.

⁷³ A-CIMIN, IA, fasc. 75 a.

⁷⁴ Pismo Nikomira Matkovića dru Robertu Neubaueru, članu delegacije Crvenog križa Jugoslavije u New Yorku, La Paz, 24. VI 1946.

3. Tražiti da se u buduću državu Južnih Slavena — Jugoslaviju — imadu uključiti sve hrvatske i slovenske zemlje, koje su od prošlog rata ostale pod Italijom, Austrijom (sada Njemačkom) i Mađarskom.
4. Pomoći moralno i materijalno Nar. Oslobodilački Pokret, Narodnu oslob. Vojsku i Partizane, koji se sa tolikim požrtvovanjem bore protiv nazifašizma, a za oslobodenje naše domovine.
5. Starati se za ostvarenje poslijeratnih planova za ekonomsku i socijalnu obnovu Jugoslavije i u tome pružiti svu pomoć i podršku.
6. Nastojati svim silama da naši Saveznici Sovjetska Unija, Velika Britanija i Sjed. Države Sjv. Amerike kao i ostale savezničke države pruže što veću i efikasniju pomoć Narodnoj Oslobodilačkoj Vojski koja se bori pod vodstvom genijalnog maršala Josipa Broz-Tita.
7. Javno osuditi i onemogućiti u radu sve one naše neprijatelje, koji pod našim imenom i njihovim radom služe samo neprijateljima naših naroda.⁷⁵

Veoma su zanimljiva »Uputstva« o načinu osnivanja mjesnih odbora. U njima stoji:

»Mjesni odbor Južnih Slavena može da se osnuje u svakom mjestu pojedine južnoameričke države sa najmanjim brojem od 15 članova i on je samostalan u svom radu. Organizacijski on podpada pod Zemaljski Odbor Južnih Slavena dotične zemlje. Mjesni odbor predstavljaju jedan predsjednik, od 1—5 podpredsjednika i isto toliko tajnika, jednog blagajnika i 3—5 odbornika. Broj podpredsjednika i tajnika se podešava prema odgovarajućem broju južnoslavenskih narodnosti zastupanih u Mjesnom Odboru. Tako n. pr. u jednom mjestu imade Srba, Hrvata i Slovenaca i oni su članovi u tom Mjesnom odboru onda je jedan podpredsjednik i jedan tajnik Srbin, jedan podpredsjednik i jedan tajnik Hrvat i jedan podpredsjednik i jedan tajnik Slovenac. Tajnici među sobom biraju prvog tajnika koji će vršiti poslove društva. Ako u jednom mjesnom odboru imade svih pet narodnosti onda se bira pet podpredsjednika i pet tajnika, ili u koliko u jednom mjestu imade naših iseljenika samo jedne narodnosti, onda taj odbor formiraju oni sami i biraju jednog ili dva podpredsjednika i tajnika te narodnosti, uz odgovarajućeg predsjednika, blagajnika i ostale odbornike. Mjesni se odbor bira članskom skupštinom na godinu dana. Mjesni odbor imade Časni sud i Nadzorni Odbor od po tri člana.«⁷⁶

Ta se organizacija odnosila veoma rigorozno prema neprijateljima NOB-a u svojoj sredini. Tako je jednog iseljenika javno proglasila »izrodom svoje vlastite domovine« a drugog »radi njegovih pogrdnih izraza za našeg dičnog Vojskovođu, Maršala TITA« samo osudila te »uzevši u obzir njegovu mladost« ovaj put ga izostavila sa spiska »izroda«.⁷⁷

⁷⁵ Prema materijalu Svrha i dužnosti Ujedinjenog odbora Južnih Slavena Južne Amerike, A-CIMIN, IA, fasc. 75.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Prema pismu Mjesnog odbora Južnih Slavena u La Paz u Zemaljskom odboru Južnih Slavena Bolivije u Oruru, La Paz, 13. IX 1944, A-CIMIN, IA, fasc. 38. U istom pismu »jednoglasno se osuđuje štetan i izdajnički rad vlasnika novine 'EL ABECE' iz Antofagaste Mate Škarnića, koji u svojoj spomenutoj novini i pod ru-

Premda su utemeljivači bili predvidjeli da će se odbori Južnih Slavena osnivati diljem Južne Amerike, njihov poziv našao je odjeka jedino u našoj koloniji u Punta Arenasu u južnoj čileanskoj pokrajini Magellanes. Počelo je tako što su 23. travnja 1944. »naši mladi napredni elementi« (vjerojatno pod utjecajem izjave Centralne Uprave JNO na Pacifiku od 7. ožujka 1944) održali sastanak i s njega uputili Manifest u kojem je prvi put iz Punta Arenasa dan glas za NOB.⁷⁸ Sudionici sastanka ipak nisu odmah prišli osnivanju zasebne organizacije, »u želji da se sačuva jedinstvo naseobine«. Konačna odluka donesena je nakon izvanredne skupštine Ogranka JNO »Dalmacija« na kojoj su Kukolj i društvo spriječili davanje podrške izjavi od 7. ožujka. Inicijator osnivačkog skupa Odbora Južnih Slavena u Punta Arenasu, koji je održan 16. srpnja 1944. godine, bio je Petar Marangunić, bivši predsjednik uprave Ogranka »Dalmacija«.⁷⁹

Uz materijalnu taj se Odbor angažirao i na moralnoj pomoći domovini tiskajući nekoliko brošura na španjolskom jeziku.

Odbor je bio osobito angažiran u sporu u koloniji kad je Jugoslavensko školsko vijeće odbilo otpustiti učitelja Andru Kukolja a prihvatiti Slavka Gajera kojega su kao svog službenika imenovale vlasti nove Jugoslavije.⁸⁰

Nešto malo kasnije od Jugoslavenskog republikanskog udruženja, jedna grupa mladih ljudi osnovala je u Santiagu »Kulturno društvo Jugoslavijska«. Cilj toga društva bio je »da skupa sa postojećim demokratskim kolonijalnim ustanovama ostvari slijedeći program:

- 1) Pružiti materijalnu pomoć našim narodima;
 - 2) Braniti Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju;
 - 3) Razjasniti kolonijalna pitanja;
 - 4) Širiti jugoslavensku kulturu u našoj koloniji i čileanskoj javnosti.
- Kao također čileansku kulturu među našom kolonijom i u domovini;

brikom 'PHILACHAS' piše protiv Rusije i Maršala TITA, te tim svojim antipatriotskim i podlim činom šteti Jugoslavenskoj i Sveslavenskoj stvari sijući neslogu i razdor među našom vrijednom i patriotskom naseobinom u Antofagasti«. Zanimljivo je napomenuti da je Škarnić jedan od prvaka jugoslavenskoga iseljeničkog pokreta u Južnoj Americi za vrijeme prvoga svjetskog rata. No prilikom stvaranja tadašnje JNO došao je u sukob s većinom i u tijeku cijelog rata štetio je organizaciji. O tome više: *Ljubomir Antić*, Sukobi u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Antofagasti (Čile) za vrijeme prvoga svjetskog rata i neki socijalni utjecaji na njih 1917. godine, *Casopis za svremenu povijest* II/1984, str. 19. Isti Škarnić bio je član više komisija na Kongresu JNO u Antofagasti 1944. te delegat Ogranka JNO »Vis« iz Iquique.

⁷⁸ Vidi *Petar Marangunić*, Izvještaj Odbora Južnih Slavena u Punta Arenas, *Borba*, br. 13—14, prosinac 1946 — siječanj 1947, str. 22.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Vidi pismo Mjesnog odbora Južnih Slavena Južne Amerike iz Punta Arenasa Jugoslavenskom republikanskom udruženju, Punta Arenas, 12. V 1946, A-CIMIN, IA, fasc. 75 a.

5) Raditi na ujedinjenju svih progresivnih sila za dobrobit naše kolonije.«⁸¹ Glasilo »Kulturnog društva Jugoslavije« bilo je list »Borba«. Njegov je »stav« bio:

»*Borba* će u prvom redu stajati na braniku narodnih interesa, da ispravno orijentira naseobinu za jedinstvo i slogu, i za bezuslovnu odanost iseljenika našoj Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji.

Borba će biti čuvar demokracije među nama. Kruto bi se prevarili ako mislimo da su se vječiti narodni neprijatelji pomirili sa svojom sudbinom. Ne braćo! Oni rade i radit će da se opet domognu vlasti, pa da pljačkaju sirotinju za svoje lično bogatstvo. *Borba* će bezobzirno svaki sumnjivi kret takvih elemenata odmah prikazati naseobini, da ih ona upozna i da tako osudi njihovu izdajničku rabotu.

Borba će budno paziti da se opet ne ponovi zabluda, kao prigodom prošle borbe u našoj domovini, kada se tek onda poslije nego li se na potoke prolilo junačke krvi i definitivno pobijedilo unutrašnje i vanjske neprijatelje, priznalo pravo mjesto onima koji su to i zasluživali. Lica koja su vodila naseobinu, radi ličnih simpatija i kompromisa, do zadnjeg časa su kadili tamjan izdajicama, premda su imali dosta razloga da sumnjaju u plaćenu zlonamjernu propagandu.

Borba će nastojati da se podvostruči pomoć domovini, te da naša kolonija u Čile nastavi sretnije svoj započeti rad i s time dobije prvo mjesto među svima.

Borbu uređuju ljudi u idealu slavne radničke partije, bez lične ambicije. Među njima jedino postoji čežnja za jedinstvo i ravnopravnost, koja je neophodno potrebna danas u iseljeništvu.«⁸²

U ovom prikazu organizacija naših iseljenika u Južnoj Americi koje su za vrijeme drugoga svjetskog rata zauzimale stajališta prema događajima u domovini dotaknuli smo se samo onih za koje smo smatrali da su značajnije, i za koje smo u dosadašnjem radu našli podatke. Njihov ukupan broj bio je međutim mnogo veći. To ćemo ilustrirati na primjeru Urugvaja gdje broj naših iseljenika i nije bio osobito velik, a oni u ovom radu gotovo nisu ni spomenuti. List »Nova Jugoslavija« iz Montevidea u broju 11 od 26. srpnja 1944. godine uputio je poziv da se osnuje Ujedinjeni odbor Južnih Slavena u Urugvaju. Poziv su potpisali predstavnici ovih organizacija: JNO, »Jugoslavensko kulturno i prosvjetno društvo«, »Slobodna Jugoslavija«, »Hrvatski narodni odbor«, »Hrvatska seljačka organizacija«, »Hrvatska radnička borba«, »Hrvatska katolička zajednica«, »Hrvatski republikanski odbor«, »Slovenski krožek«, »Slovensko skupino J.N.O.« i »Jugoslavensko seljačko društvo za pomoć NOV.«

⁸¹ *Borba* br. 1, Santiago de Chile, decembar 1945.

Jedan komplet *Borbe* darovao je Matici iseljenika Hrvatske njezin bivši direktor Petar Rendić iz Santiaga prilikom posjeta domovini 1983. Tom prilikom izjavio je autoru da su *Borbu* osnovali mladi iseljenici u Santiagu u želji da se bore za afirmaciju nove Jugoslavije o kojoj su istinu zamagljivali stari iseljenici koji nisu prihvaćali novo stanje u domovini i politički emigranti koji su ovdje slobodno djelovali protiv FNRJ.

⁸² *Borba*, br. 2, januar 1946.

Kao što je i razumljivo, među iseljenicima iz raznih zemalja Južne Amerike koji su za vrijeme rata davali podršku NOB-u i novoj vlasti što se stvarala pojavila se želja za koordiniranim radom i jedinstvenim istupom. Jednu takvu inicijativu potakao je na početku listopada 1945. Nikola Vilhar u ime Ujedinjenog odbora Južnih Slavena Južne Amerike u Oruru (Bolivija). On je figurirao kao osnivač, dok je pravi organizator bilo Jugoslavensko republikansko udruženje u Santiagu gdje se imao održati taj skup pod nazivom Kongres jugoslavenskih iseljenika Južne Amerike. Iseljenici su imali zasjedati 5. 6. i 7. studenog 1945. godine, dakle »neposredno pred dan, kada će naši narodi, naša braća u Domo-
vini, slobodnom voljom, po najčišćim demokratskim principima i tajnim glasovanjem izabrati svoje narodno predstavništvo i formu svoje vladavine«. ⁸³ Ideju o kongresu prihvatila je i Nova Jugoslavija u Buenos Airesu: ona je već bila imenovala delegaciju »koja je imala da predstavlja [. . .] čitavo naše narodno, borbena, zdravo, samopregorno i demokratsko javno mnijenje u Argentini«. ⁸⁴

Do kongresa nije došlo. Koji su razlozi, nije nam poznato, ali se čini da je akcija zapela na pitanju sudjelovanja JNO na kongresu. Ispada da je zajednički istup bio nemoguć i bez JNO i s njom. Bez JNO teško se moglo govoriti o reprezentativnosti skupa koji ima pretenzija da predstavlja jugoslavensko iseljeničtvo, a s JNO se nije moglo ići na takav skup jer ona na to nije pristajala braneći tezu da ona sama predstavlja cjelokupno iseljeničtvo, odnosno da njezini kongresi imaju funkciju skupova kakve žele upriličiti skupine izvan JNO.

Drugi pokušaj bio je nešto uspješniji. Planirani Prvi kongres Jugoslavena Južne Amerike, zakazan za 24.—26. svibnja 1946, održan je u Buenos Airesu. No i s njegovom organizacijom bilo je problema, a u pitanju je i njegova reprezentativnost. Naime, argentinski konzul nije dao vizu opunomoćenim delegatima s Pacifika (svi su delegati bili opunomoćeni od svojih organizacija iz Čilea kao i iz Bolivije i Perua) pa je u jednom trenutku kongres bio čak odgođen. ⁸⁵ Ipak je održan, a rezolucije donesene na njemu naknadno su raspravljene u sredinama koje nisu bile na njemu predstavljene. ⁸⁶

Kao što smo vidjeli, jedinstvo naših iseljenika u odnosu prema NOB i socijalističkoj revoluciji nikada nije bilo postignuto. U poslijeratnim godinama, kad su zbog bolje obaviještenosti uvjeti za to postali povoljniji, akciju je omeo najprije hladni rat (u nekim zemljama iseljenici skloni FNRJ proglašavali su komunističkim agentima), a zatim Rezolucija Informbiroa kad se od naše politike distancirao upravo onaj dio kadra

⁸³ Iz okružnice *Nikole D. Vilbara* »Poštovana braćo i drugovi!«, A-CIMIN, IA, fasc. 75.

⁸⁴ Zašto se Nije Održao Kongres Jugoslavenskih Emigranata u Santiago de Chile, *Jugoslavenski iseljenički vjesnik*, 8. XI 1945.

⁸⁵ Prema pismu Jugoslavenskog republikanskog udruženja upravi Ogranka JNO »Neretva« u Limi, Santiago 22. V 1946, A-CIMIN, IA, fasc. 75 a.

⁸⁶ Prema pismu organizatora Prvog kongresa Jugoslavena Južne Amerike (potpis Ivo Kovačević) Jugoslavenskom republikanskom udruženju, Buenos Aires, 8. VI 1946, A-CIMIN, IA, fasc. 75 a.

koji se u Južnoj Americi prvi založio za ciljeve NOB-a prihvativši ih kao svoje.

Nekoliko riječi o materijalnoj pomoći. Njezin je opseg veoma teško utvrditi zbog nedostatnih podataka i zbog oblika u kojima je siana. Naime, iseljenici su slali pomoć narodu u domovini na tri načina: pošiljkama rodbini, rodnom selu te raznim institucijama u domovini. Jedno je pouzdano: naši iseljenici iz Južne Amerike uvijek su bili spremni na velika materijalna odricanja u korist domovine. To su pokazali u svakoj situaciji kad je pomoć bila potrebna, pa tako i za vrijeme i poslije drugoga svjetskog rata. Pomoć bi u ovom slučaju bila i mnogo veća da se uspostavilo jedinstvo stava iseljenika prema događajima u domovini. To se osobito odnosi na JNO u kojoj je bila zastupljena jugoslavenska buržoazija i koja je raspolagala s najviše novca. Ona je svojim držanjem ne samo onemogućila jedinstven iseljenički istup, nego je nejedinstvom u vlastitim redovima umanjila učinak novčane pomoći domovini. Najbolji je primjer za to pomoć koja je poslana našim izbjeglicama u Egiptu. Ta (prividno) nepolitička akcija mogla je okupiti velik broj iseljenika, ali se na kraju gotovo razbila o sukob koji je razdirao JNO. Ne znamo zbog čega je Centralna uprava JNO na Pacifiku odugovlačila s pokretanjem akcije, pa je inicijativu preuzeo Ogranak JNO »Jadran« iz Santiaga koji je telefonski pozvao sve ogranke u akciju prikupljanja novca i robe, zaobišavši tako svoju upravu.⁸⁷ Računa se da je u Egipt poslano robe u vrijednosti od 1,5 milijuna pesosa. Da je akcija krenula »regularno«, pomoć bi sigurno bila veća.

Inače je JNO imala razne fondove, od Fonda JNO pri Kraljevskoj vladi do Fonda Draža Mihailović, ali bismo nanijeli nepravdu toj organizaciji ako bismo ustvrdili da nije bila spremna pomoći narodu u domovini. To su joj priznanje odali i protivnici, npr. Jugoslavensko republikansko udruženje koje kaže: »Što se tiče materijalne pomoći, naseobine su pokazale veliku djelatnost i u tom pogledu treba da se daje zaslužen priznanje Jug. Nar. Obrani i naročito g. Zvonimiru Medoviću, pretsjedniku ovdašnjeg Ogranka 'Jadran' za neumorni i uspješni njegov rad oko sakupljanja novca i otpreme robe.«⁸⁸ Doduše, nisu svi dijelili to mišljenje. Omladinci oko »Borbe« isticali su da Obrana »izostaje u svom patriotiskom radu« i pozivali je »da se probudi iz sna u kojem spava«.⁸⁹

O pomoći domovini rečeno je na kongresu JNO u siječnju 1947:

»Otpremili smo u domovinu u svemu četiri pošiljke opremljene u 620 sanduka, ukupne težine 90.757 kgr. Vrijednost poslate robe iznosila je oko 12 miliona pesosa.«⁹⁰ Jugoslavensko republikansko udruženje, koje kako smo vidjeli nije osporavalo rezultate Obrane na tom planu, ipak je primijetilo: »Vodstvo J.N.O. čini veliku buku u toj svojoj akciji. Mi istu ni malo ne kritiziramo, naprotiv jesmo mnijenja, da je svaka ma i najnezatnija pomoć dobro došla domovini u današnjim njenim teškim

⁸⁷ Vidi bilj. 7 i bilj. 8.

⁸⁸ Vidi bilj. 70.

⁸⁹ *Borba*, br. 15, februar 1947.

⁹⁰ *Jugoslavenski glasnik*, 21. III 1947.

potrebama. Ali kad se diže tolika galama, [...] treba istini za volju da istaknemo, da je preko 90% sadržine te otpreme bila upravljena svoji pošiljalaca u domovini a ne na račun narodne pomoći.«⁹¹

Količina pomoći koju je poslalo Jugoslavensko republikansko udruženje nije nam poznata. Znamo da je imalo Fond za pomoć domovini te da su na samoj osnivačkoj skupštini »prisutnici patriotskim oduševljenjem sakupili svotu od \$ 192.000.«⁹²

Odbor Južnih Slavena u Punta Arenasu »najprije je poslao jedan sanduk medikamenata za Nov-u«, a »kao pomoć ratnoj siročadi« poslao je 132 dolara prikupljena na predstavi u povodu 29. studenoga 1945. godine. Iste godine na Silvestrovo na jednoj zabavi sakupljeno je i poslano robe i medikamenata u 42 sanduka u vrijednosti pola milijuna pesosa. Do kraja 1946. bilo je još nekoliko takvih akcija u Punta Arenasu.⁹³

Mala naša kolonija u Peruu prikupila je do proljeća 1946. godine oko 22.000 dolara, a to je prosječno 150 dolara po iseljeniku.⁹⁴

U Boliviji je akcija živnula u ljeto 1945. prilikom dolaska Nikole Vilhara. O toj akciji postoji jedan izvještaj,⁹⁵ a Nikomir Matković je zabilježio:

»Po ovom se je pitanju [pomoći domovini, nap. Lj. A.] poradilo intenzivnije ovdje u Boliviji u mjesecu lipnju i srpnju prošle [1945] godine i to povodom posjete g. Nikole D. Vilhara. U zajednici s njime proputovali smo sve važnije gradove i to La Paz, Oruro, Cochabamba, Porosi i Sucre i osnovali Koordinacione komitete za pomoć Jugoslaviji u Boliviji i upisali pojedine priloge iseljenika, društava i udruženja. Tim povodom se je upisalo po prilici Bs. 1,900.000.— (US Dolara 40.000). [...] Neki su se kasnije povukli a motiviraju da se ne slažu s poretkom u Jugoslaviji.«⁹⁶ Osim novčane pomoći iz Bolivije je poslano mlijeka u prahu (za 5000 dolara), kinina (5000 dolara) i cipela (7000 dolara). Kinin je poslan izravno iz Bolivije dok su mlijeko i cipele kupljene u inozemstvu, jer je za te proizvode bio zabranjen izvoz iz Bolivije. Iz te zemlje stiglo je i mnogo paketa s različitom robom na adrese rodbine, a »pripadnici raznih mjesta u Jugoslaviji, isto tako su slali kolektivnu pomoć u novcu tim selima ili mjestima«. Karakterističan je za to primjer iseljenika iz Vrboske na Hvaru.

Osobito je bila djelotvorna pomoć naših iseljenika iz Argentine koji su u tu svrhu osnovali Komisiju za koordinaciju pomoći Jugoslaviji. Glavnu ulogu odigrala je pri tom »Slobodna Jugoslavija« a pomogla su joj i druga naša progresivna društva. Na čelu Komisije bili su savjet i izvršni odbor. Predsjednik izvršnog odbora bio je Ivo Sazunić. Komisija je okupljala više od 10.000 iseljenika. O njezinu će radu »Borba« iz Santiaga pisati: »U Argentini postoji Komisija za Koordinaciju pomoći

⁹¹ Vidi bilj. 47.

⁹² Vidi bilj. 68.

⁹³ Vidi bilj. 78.

⁹⁴ *Borba*, br. 4, mart 1946.

⁹⁵ Izvještaj o akciji jugoslavenskih iseljenika iz Bolivije za pomoć Jugoslaviji, A-CIMIN, IA, fasc. 75 a.

⁹⁶ Vidi bilj. 74.

Jugoslaviji, koja razvija svoj rad pod okriljem argentinskog Crvenog Krsta. Njoj pripadaju sve naše napredne i demokratske organizacije, osobito Udruženje Slobodna Jugoslavija, te sve ukupno rade dan i noć da izvrše svoju kampanju od 500.000 nacionala za godinu 1946., pomoću raznih bonova, patriotskih titula, organizirajući svake vrste svečanosti, zabava itd. Do sada ova komisija isporučila je u domovinu robe u vrijednosti od jedan milijun pesosa. Uzevši u obzir ekonomske mogućnosti naših iseljenika u Argentini, koji su u većini prosti radnici, Komisija je imala do sada ogroman uspjeh u radu. Također Jugoslaveni u Argentini obvezuju se tokom ove godine obući i odjenuti 10.000 jugoslavenske djece.«⁹⁷

⁹⁷ Vidi bilj. 94.